

Krigens sidste stemmer

Fortællinger fra aarhusianske plejehjem

» Vidnerne

Når de gamle fortæller, træder en anden verden frem. Fortiden bliver levende. Ikke som et tørt kapitel i en bog, men som et vidnesbyrd fortalt af et menneske, der sidder foran os. Vi skal ikke langt tilbage i tiden, før meget bliver næsten uforståeligt for os i dag. Hvordan kunne de dog klare sig uden den og den teknologi, uden vores medicin, uden vores uddannelsessystem, velfærd og rejser? Hvordan kunne de dog leve med den tids kønsroller og alt det hårde arbejde?

Når et menneske bliver meget gammelt, taler vi måske om, at hun har oplevet så og så mange krige eller har mærket denne eller hin oplevelse på egen krop. Eller på anden måde været passager, når historien har taget et af sine store sving, der har ført os frem til det liv og det samfund, vi har i dag. I de tilfælde mærker vi behovet for at være til stede og samle historien op. Vi mærker, at det er nu, det gælder, og at vi skylder os selv som slægtninge eller medborgere at få dette menneskes historie skrevet ned og gemt.

Der er ikke meget, der både fascinerer og forskrækker os på samme måde som krig. I dag er der heldigvis kun få danskere, der kommer i berøring med krig. Men for ikke så forfærdelig længe siden var det helt anderledes. 9. april 1940 rykkede tyske besættelsestropper ind i Danmark og blev der frem til maj 1945. I al den tid var Danmark en del af Anden Verdenskrig. Før krigen havde man i flere år levet i frygten for krig, og i flere år efter levede man med følgerne af den. Det er ikke for meget sagt, at danskerne levede i krigens skygge i mere end ti år. Man træder først ud af en krigs skygge, når man har set sig selv i øjnene som samfund. Allerede når en krig lakker mod enden, begynder kampen om at forstå, hvad der skete. Hvem bar skylden? Hvem blev uskyldigt ramt? Hvem lukkede fjenden ind? Hvem satte foden ned, og hvem bukkede nakken?

I dag – mange år senere – er det i lige så høj grad de personlige og følelsesmæssige vinkler, vi opsøger. Vi er mange, der henter inspiration fra fortællinger om, hvordan fortidens mennesker klarede sig igennem hårde tider. Det sætter vores eget liv i perspektiv.

OM MAGASINET

Samarbejdet mellem Magistratsafdelingen for Sundhed og Omsorg og Stadsarkivet er udsprunget af et ønske om at sætte livshistorierne endnu mere på dagsordenen og bevare dem for eftertiden. Magasinet er udgivet af Sundhed og Omsorg, Aarhus Kommune.
1. oplag, Aarhus 2018

REDAKTION

MAGASINANSVARLIG

Liv Høybye, Sundhed og Omsorg, Aarhus Kommune

REDAKTØR

Liv Høybye, Sundhed og Omsorg, Aarhus Kommune, Niels Schmidt, frivillig, Besættelsesmuseet

INTERVIEWERE

Jonas Drejer Jensen, frivillig, Besættelsesmuseet, Niels Schmidt, frivillig, Besættelsesmuseet,

Liv Høybye, Sundhed og Omsorg, Aarhus Kommune,

FORSIDEFOTO: Julie Kristensen. BAGSIDEFOTO: Tyske soldater bevogter en jernbane i Danmark, National Museet Danmark

---

I denne samling møder du 16 beboere fra aarhusianske plejehjem. 16 vidner til Anden Verdenskrig. Fortællingerne er indsamlet og redigeret af fotojournalist Liv Høybye fra Magistratsafdelingen for Sundhed og Omsorg, sammen med frivillige fra Besættelsesmuseet i Den Gamle By og portrætteret af fotojournalist-studerende fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Når du læser disse fortællinger, vil du blive slået af, hvor forskellige folks skæbner var i krigens tid. Nogle måtte udstå ufattelige prøvelser, andre viste utroligt mod på den ene eller den anden måde.

Som stadsarkivar glæder det mig at læse de fint balancerede fortællinger og se fotografierne, der på forskellig vis illustrerer mennesket bag beretningen. Det glæder mig at se, at disse menneskers historier bliver set som en ressource, der kan bygge bro mellem generationer.

Historierne vil forhåbentlig komme vidt omkring og blive brugt som inspiration til samtaler på plejehjem, lokalcentre og i undervisningsøjemed. De vil under alle omstændigheder blive opbevaret på Aarhus Stadsarkiv og i første omgang blive indlemmet på hjemmesiden www.2017aarhusianere.dk, der netop indsamler livshistorier fra aarhusianerne.

God læselyst

Søren Bitsch Christensen
Stadsarkivar

FAKTA

Aarhus Stadsarkiv v/ Mattias Jonsson Agger + Søren Bitsch Christensen

FOTOGRAFIER

Kasper Heden Andersen, Sarah Juncker, Oscar Scott Carl, Julie Kristensen, Sophie Voisin, Christian Nordholt, Frederik Nordhagen, Tobias Kobborg, Mads Frost, Liv Høybye

ARKIVFOTOS

fra Nationalmuseet Danmark, Aarhus Stadsarkiv, Wikimedia, Lokalhistorisk Arkiv Skagen

GRAFISK DESIGN

Diede Linnet van de Mosselaar, Sundhed og Omsorg, Aarhus Kommune

TRYK

ITK/ Grafisk Service, Aarhus Kommune

BIDRAGSYDERE

Søren Tange Rasmussen, Besættelsesmuseet, Forstandere, oplevelsesmedarbejdere, personale på plejehjemmene, Marianne Gram Thrane, Ole Rode, Hans Nielsen, Signe Jacobsen, Kristina Rosenberg Mejlbj, Frivilligcenter for Seniorer, Morten Lind Pedersen, Mette Orbesen

Indhold

- 6 Barbara Cielecka – 1924 · **Barbaras tragedie**
- 14 Bodil Kondrup Jensen – 1937 · **Barn af krigen**
- 18 Eva Marie Pedersen – 1927 · **Livet på landet**
- 22 Tove Andreasen – 1926 · **En lille protest**
- 26 Bent Nielsen – 1937 · **Min tyske veninde**
- 30 Eli Verner Rasmussen – 1927 · **Vi er ovre i haven. Far er uskadt**
- 38 Irene Thomsen – 1930 · **Tæt på tyskerne**
- 44 Aase Lund-Jensen – 1925 · **Livet på Katedralskolen under krigen**

- 48 Else Jensen – 1921 · **Brudstykker af besættelsen**
- 52 Grethe Jutte Gram – 1925 · **Min søster Lily**
- 63 Torben Ascanius Jacobsen – 1922 · **Ungdommelig kådhed**
- 70 Peter Hansen - 1921 · **Jeg blev nødt til at skyde.**
- 76 Aase Wardinghus – 1939 · **Tyskeren stak ham i maven...**
- 80 Lit Rasmussen – 1922 · **I huset hos tyskerne**
- 84 Lilly Eriksen – 1926 · **Den skjulte mejerist**
- 88 Metha Østergaard Pedersen – 1920 · **Under jorden på Tunø**

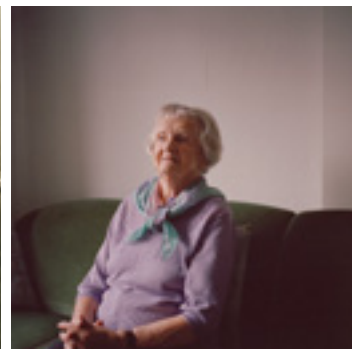

Foto: Julie Kristensen

Barbaras tragedie

Interview: Liv Høybye og Kristina Mejlbj Rosenberg, redigering: Liv Høybye

Jeg har ikke talt meget om koncentrationslejren i mit liv. Jeg kunne ikke snakke om det. Tiden ændrer sig. Man skal åbne munden og komme ud med det hele. Det er godt, nemlig. Det er godt. Der er ikke mange tilbage, der har de oplevelser. Det er få stykker, og mange kan ikke huske det. Jeg kan huske det hele. Jeg kan se lejren for mig. Der kører et bånd i mit hoved hele tiden.

Er du parat? Så skal jeg fortælle dig fra den dag tyskerne kom til Polen. Det var den 1. september 1939. 10 dage før min 15 års fødselsdag. Vi boede på landet dengang. Skal jeg begynde sådan? Med den første dag med krig? Vi vågnede om morgenen og hørte, at tyskerne havde bombet i Polen om natten. Alle mennesker gik i panik. Stor panik.

Hele familien flygtede. Vi gik dag og nat, indtil vi kom til en *Dorf*, som hedder Kampinos. Byen er tre kilometer lang og grænser op til skoven, der hvor der er en *puszcza*. Hvad hedder det på dansk... *Puszcza* – en stor skov, hvor der bor mange sjældne dyr... Et naturreservat, ja. Nu begynder jeg at fatte det.

Vi var så sultne efter flugten. Jeg husker, at jeg plukkede blommer fra et træ i haven. Min søster stod på jorden. Så kom flyvemaskinerne og bombarderede. Jeg så, at de skød en polsk soldat fra flyveren, og han var død. Og jeg var i træet og plukkede blommer. Tyskerne optog hele landsbyen med kampvogne i flere kilometer. Alle mænd i Kampinos skulle samles på pladsen, og tyskerne tjekkede, om de havde knive, sakse eller barberblade. Hvis de havde det, blev de skudt. Min bror havde en barberkniv og børste, og min mor besvimed af angst. Tyskerne kiggede på ham, men de skød ham ikke. Det var heldigt. Derefter tog vi tilbage til vores eget hus på landet. Jeg skulle sørge for, at alle fik mad, alle de gamle tanter, som ikke kunne bevæge sig. Da var næsten alle flygtet fra Kampinos, så jeg gik og fandt æg og brød, levende høns, som vi kunne slagte og koge på vejen.

Taget til fange på åben gade

Jeg var så uheldig, at tyskerne fangede mig på gaden. Jeg var i Łódź for at besøge min kusine. Jeg var kun en lille pige, og jeg græd efter min mor og mine søskende. De puttede os i en villa – vi var flere piger samlet. Der kom en læge til villaen, som målte og vejede os. De ville have smukke, blonde piger, som de kunne sende til Tyskland, for at lære tysk og blive gift, sagde de. De sendte mig til Berlin. Jeg skulle arbejde for en SS-mand, der havde en tobaksforretning. Konen var sådan et dårligt menneske. Hun var gravid og skulle snart føde. Hun havde et barn på tre år og en husbestyrerinde, og jeg skulle hjælpe til med barnet. Efter tre-fire dage kom et postbud med breve og jeg kunne genkende min mors håndskrift på et af brevene. Konen sagde, at det ikke var til mig, men jeg sagde, at det var det. Så slog hun mig i ansigtet.

”

*De klippede os totalt med en maskine. Skaldede.
De lavede madrasser af håret.*

Jeg pakkede mine ting og tog alle mine kjoler på uden på hinanden, så ingen lagde mærke til noget og gik til banegården, hvor jeg tog et tog til Breslau. Jeg stak af. Jeg ankom til Breslau, men hvordan kunne jeg komme hjem? Jeg spurgte mig omkring, men så kom politiet, og jeg spurgte dem, hvordan jeg kunne komme hjem. De begyndte at udspørge mig, hvor jeg kom fra, og hvorfor jeg var alene. De arresterede mig og satte mig i fængsel i Kletschkau. Hver dag kom en bondemand og hentede os fra fængslet og kørte os på arbejde på landet. En dag blev jeg hentet på landet af en SS-familie, som tog mig med til Berlin igen.

Tilbage til Berlin

I Berlin boede jeg i Westenfelde West på 35 Margarethenstrasse. SS-manden havde en kone og en datter og endnu en datter, som var SS-kvinde i en koncentrationslejr. Jeg ville ikke lære tysk og ikke modtage undervisning. Jeg ville hjem. Jeg ville hjem, jeg ville hjem, jeg ville hjem. Jeg var så bange. Jeg græd meget. Jeg ville ikke være der, men der var ingen muligheder. Hvordan skulle jeg forsvinde? Jeg sagde til en veninde, der var polak som jeg, at jeg ville hjem til min mor. Jeg ville begå selvmord og forgifte mig selv, for jeg ville ikke være i Tyskland. Men hun sladrede om mig, og jeg blev arresteret og kom i fængsel i Charlottenburg.

Herfra blev jeg sendt på landet, hvor jeg skulle arbejde, men jeg kunne ikke, for jeg var så uheldig og græd. Derfor kom jeg i et nyt fængsel på Alexanderplatz. Vi var over 50 mennesker, og der var ikke plads til at sidde ned. Der var kun seks senge til alle de mennesker. Vi vidste ikke, hvad vi ventede på. Vi ventede der i fem eller seks måneder.

Ankomst til Ravensbrück

I maj 1942 kom transporten til Ravensbrück. Skal jeg fortælle dig, hvordan vi blev modtaget i lejren? Jeg kan huske det hele. Jeg kan se lejren endnu. Da vi ankom, troede vi, at man kom ud af koncentrationslejren igen, men ingen kom ud derfra. Det vidste vi ikke.

Vi ankom og skulle vente ved en stor bygning. Der var bunkere, krematorie, køkken og kontorer. Først skulle vi i bad. Hvorfor skulle vi i bad? Vi skulle i bad. Al tøjet af og så fik vi klippet håret. De klippede os totalt med en maskine. Skaldede. De lavede madrasser af håret. Og af mennesker lavede de sæbe. Og fra skindet lavede de handsker. Så fik vi fængselstøj på. Stribet blå med lidt hvidt. I Auschwitz blev man tatoveret, men hos os fik man en stofvinkel på overarmen og et nummer.

Barbara Cielecka, 1946, privateje

Mit nummer var 11097. Det stod på et hvidt stykke stof under vinklen. Jeg var politisk fange, så min vinkel var rød. Tyveknægte var grønne, sorte vinkler betød luder, lilla var bibelforsagere. Og så skulle vi i karantæne, hvor vi skulle vente nogle uger for at undgå sygdomme. Man kan ikke tælle uger eller dage der. Man har levet lidt som... Ja.

Senere så fik jeg et bloknummer, 16, og så fik jeg arbejde på Stoffeberei. Hvordan siger man det på dansk? Man væver. Et væveri. Jeg var heldig at få et arbejde inde i lejren. De fleste arbejdede uden for lejren. Hos Siemens og hos andre, de lavede våben og uniformer til soldaterne.

Der var to SS-kvinder på væveriet, som passede på os. En af dem hed Lorenz og den anden Pessina. Hun vejede måske 200 kilo, og hun var så sød. Hun havde musefarvet hår i fletninger fra ører til ører. Vi var alle sammen heldige, fordi de to passede på os. Lorenz sagde: "Weiter machen, weiter, weiter, los, los, los, los, weiter, arbeit."

Den anden sagde aldrig noget. De fleste på væveriet var russiske kvinder. Krigsfanger, som skulle have været i en Offlag – officerslejr, men de havde sendt dem forkert til koncentrationslejren Ravensbrück.

”

*Til middag fik vi roesuppe.
Du ved godt, det er til kørerne.
Suppe med skræl og det hele.*

Sult

Til middag fik vi roesuppe. Du ved godt, det er til kørerne. Suppe med skræl og det hele. Sommetider fik vi fire små pillekartofler ved siden af på tallerkenen. Om aftenen fik vi i starten $\frac{1}{3}$ rugbrød. Herefter $\frac{1}{4}$ og så $\frac{1}{6}$ til sidst en lille skive. Og kaffe. Sort kaffe lavet af agern fra egetræer. Det var det hele. Om morgenen fik vi ikke noget. For aftensmaden skulle række til morgen. Hvem gemte noget?

Vi var kun sultne og sultne og sultne. Jeg tænkte, at jeg ville spise den ret og den ret. Jeg tænkte på luksusmad hjemmefra... Bagte kartofler med creme fraiche og kaviar, farserede kyllinger, hakket kød med en pakke smør, sukker, salt, franskbrød ristet i smør og æltet sammen med persille. Farseret kalvebryst og pattegrise, som vi slagtede og bagte hele i ovnen. Åhhh, det smagte så dejligt. Jeg tænkte meget på mad.

Når vi ikke arbejdede, sad vi på sandet mellem blokkene eller stod appel på pladsen. Vi snakkede om alle mulige ting i lejren. Vi lavede også undervisning, så hjernen ikke gik i stå. Jeg fik mange venner i lejren, især de russiske piger, som jeg arbejdede med.

Hvis jeg arbejdede om aftenen sendte den ene SS-kvinde mig ned efter brød og havregrød til dem. Havregrøden kom i en kande med mælk og sukker i, og på vej tilbage kiggede jeg mig omkring og drak af kanden. På den måde fik jeg lidt ekstra.

Appel

En gang i Appelstrasse, hvor man skulle stå appel to gange om dagen, så jeg, at noget bevægede sig under en stor presenning. Jeg løftede i presenningen og så, at det var mennesker. Mange mennesker, som lå der. Halvdøde og døende. De lå på gaden. Smidt ud fra blokkene. Ud ad vinduerne. Jeg fik et chok. Hvad kunne jeg ellers... Ung pige. Et chok. Når vi stod appel, blev vi talt op af en aufseherin. En SS-kvinde. Der var sådan en for hver blok. Der var også bloktilsynsdamer og stuetilsynsdamer. Det var fanger som os.

Bloktilsyndamerne havde talt fangerne fra sin egen blok. Hvis tallet ikke passede, stod vi på appelpladsen i timevis. Tallene skulle jo gå op. Der kom mange tusinde mennesker til appel. De underrettede om kvinderne, der var syge og om dem, der arbejdede om natten. Jeg gik rundt på pladsen sammen med de andre. En morgen, jeg tror, at det var november, var det koldt, og jeg havde endnu ikke fået træsko på fødderne. Vi havde alle nøgne fødder indtil omkring november måned. Appelpladsen var for kold for fødderne. Vi slog hinanden på ryggen for at få varmen. Engang havde jeg et avisstykke med til appel, som jeg lagde ned under min ene fod. Jeg nåede ikke at lægge det under den anden, før jeg fik en lussing af bloktilsynsdamen. Hun hed Gierkowa og var også polak. Jeg gjorde ikke noget ved det. Jeg var vant til at blive nedgjort. Jeg tænkte kun på ikke at fryse og få slag.

Ravensbrück

Ravensbrück i Tyskland var den største koncentrationslejr for kvinder. Den blev bygget fra november 1938 og havde sine første fanger fra maj 1939. Lejren havde mange forskellige typer fanger fra forskellige lande. Flest fanger kom dog fra Polen. I lejren blev fanger udsat for sadistisk behandling for at skabe frygt og splid internt.

I løbet af lejrens eksistens blev fanger sendt til døden i enten nærtliggende gaskamre beregnet til "medlidenhedsdrab" af eksempelvis handicappede eller i deciderede udryddelseslejre. Senere byggedes der også et gaskammer i lejren. De dræbte fanger var både jøder og folk fra andre grupper, der ikke var i stand til at arbejde.

Foto: Kvindelige fanger i Ravensbrück. Kridtmærker viser udvælgelsen af hvem, der skal transporteres.
Wikimedia - PD-Denmark50

Flugt

Den 23. eller 25. april 1945 kom de svenske biler. De skulle evakuere fanger til Sverige. Da de åbnede porten, var vi allerede marcheret væk, og svenskerne vidste ikke hvorhen. Tyskerne tvang os på march væk fra lejren. Vi gik i dage – vi gik og gik. Jeg husker ikke, om vi sov, eller om vi fik noget at spise. De ville likvidere os alle sammen. Vi marcherede til en flyveplads, som var bygget inde i skoven. En stor, vild skov. Jeg stak af sammen med de russiske piger.

Vi forsvandt. Vi fandt et hus, som var efterladt af tyskerne. De var flygtet fra russerne, der var på vej. Vi fandt lidt mad i huset, og vi festede og spiste med andre fanger der var stukket af. Vi blev i huset indtil den russiske hær kom og tog de russiske piger med. Så var jeg alene. Jeg skulle til Mecklenburg. Rundt omkring hang der plakater og aviser, hvor der stod, at hvis man var fange, kunne man komme hjem med transport fra Mecklenburg.

Jeg boede der på et opsamlingscenter. Herfra sendte de transporter ud alle steder. Først i efteråret kom jeg hjem til Polen. Det var dejligt at se min familie igen. Min bror havde været i Auschwitz. Da han kom hjem lignede han et lig. Min far havde de skudt på. De havde leget med ham, som om han var en kanin, så han mistede et ben. De overlevede. Min søster var i en arbejdslejr, hvor hun var sygeplejerske. Min mor var ikke i lejr. Hun var hjemme på landet. Jeg var præcis tre år i Ravensbrück.

Fotos: Julie Kristensen

Barn af krigen

Interview og redigering: Liv Høybye

Soldaterne gik nede i gaden med deres maskingeværer. Selvom vi havde mørklægning, rullede vi gardinerne op om aftenen og åbnede vinduerne. Så sang vi sammen – hele gaden. Soldaterne lod os gøre det. Vi sang meget. Min mor og mormor sad i vinduet. Jeg kan genkalde mig lyden endnu – en hel gade, hvor alle mennesker synger for åbne vinduer. På et tidspunkt ville de tyske soldater ikke høre på det mere, og de begyndte at pege op mod vinduerne med deres geværer. Så blev der lukket og rullet for.

Jeg var barn i Aalborg under besættelsen. Jeg boede sammen med min mor og mormor i en stuelejlighed i Sjællandsgade. Ovenpå boede min ven Axel. En dag marcherede Axel og jeg sammen med tyskerne i Fynsgade. De tyske soldater kunne godt lide at se os børn. De sagde guten Tag og så sagde vi guten Tag tilbage. Jeg fortalte min mor om det, og jeg sagde, at tyskerne var flinke. Det havde vi ingen forstand på dengang. Over for os boede en pige, der hed Grethe, og hende legede jeg altid meget med. En dag kom hun over og bankede på vores dør og ville lege med mig. Min mor sagde, at jeg ikke kunne lege. Det kunne jeg ikke forstå, for jeg var hjemme og ville gerne lege med hende.

Da krigen var slut, blev hendes mor hentet med lastbil, og hendes hår blev klippet af. Det så jeg, men jeg forstod det ikke rigtig. Jeg var kun otte år. Det var derfor, jeg ikke måtte lege med hende. Det var der åbenbart ikke nogen, der måtte, fordi tyskerne kom hjemme hos hendes mor. Det kunne pigen jo ikke gøre for, men sådan var det.

”

*Da krigen var slut, blev hendes
mor hentet med lastbil, og hendes
hår blev klippet af.*

Alsang

Sang var fra besættelsens start et tegn på den vækkede nationalfølelse. Allerede 4. juli 1940 foregik det første alsangstævne i Aalborg. Omkring 1500 samledes på trods af regnen og sang med. Herfra voksede idéen hastigt frem mod sit absolutte højdepunkt 1. september samme år. 150.000 københavnere samledes til fællessang i Fælledparken. Radioen sendte arrangementet ud til hele landet.

Man vurderer, at samlet set 720.000 deltog i en landsdækkende alsang, hvor der blev sunget mere end 200 forskellige steder. Bag alsangen lå et ønske om at vække nationalfølelsen uden at fremprovokere en tysk reaktion. Derfor sang man mest fædrelandssange, der forherligede landet uden at skabe modsætningsforhold til tyskerne. I løbet af 1941 mistede alsangstævnerne dog interesse og døde ud med mødeforbuddet efter strejkerne i 1943.

Foto: Inger Westphal-Christensen, 1. Folkesang i Aarhus, Bispetov, Aarhus Stadsarkiv

Befrielsen

Da befrielsen kom, blev jeg bange. Folk blev helt vilde og løb ud på gaden og omfavnede hinanden. Jeg blev rigtig angst, fordi jeg synes, folk opførte sig skrækkeligt. Det var vildt. Jeg turde ikke gå udenfor, fordi de brændte bål ude på gaden. Min mor og mormor løb ud. Jeg sad inde og kiggede ud af vinduet. Folk, der ikke kendte hinanden, grinede og omfavnede hinanden og smed mørklægningsgardiner på bålene. Lige efter krigen var vi ovre i en dyrepark og kigge på aber. Det var min mormor og jeg. Én af aberne løb ind i abehuset gennem en lille lem. Så sagde jeg; ”Se bedste – den løber i beskyttelsesrum.” Det var jeg sikker på, at den gjorde. Så grinede folk og sagde, at jeg var et rigtigt krigsbarn.

”

*Folk, der ikke kendte hinanden,
grinede og omfavnede hinanden
og smed mørklægningsgardiner
på bålene.*

Foto: Oscar Scott Carl

Livet på landet

Interview og redigering: Liv Høybye

Jeg er født i Serup. Det er en lille landsby, der ligger mellem Silkeborg og Kjellerup. Vi boede på en lille statshusmandsejendom. Den 9. april 1940 har jeg været 13 år. Vi sprang ud af dynerne og så alle de her flyvemaskiner. De brummede hen over himmelen. Det havde vi aldrig oplevet før. Vi anede ikke, hvad der skete. Det husker jeg, som var det i går. Det var noget særpræget noget. Mor og far havde hverken radio eller telefon, så vi vidste ikke, hvad det var. Der lå en gård et stykke fra os, hvor de havde radio og telefon. Manden derfra, Aage Sørensen, kom over og fortalte os, at flyverne kom fra Tyskland og var på vej til Norge.

Der skete ikke så meget ude på landet. Det var mest i byerne. Jeg var ung pige, og da jeg blev konfirmeret som 13-årig, kom jeg ud og tjene med det samme. Første gang var min mor så sød, at jeg kun skulle over til naboen, så jeg stadig kunne se min mors skorsten. Men jeg har aldrig i mit liv længtes sådan hjem som da. Jeg længtes så frygteligt. Jeg kom kun hjem hver anden søndag. Sådan var det dengang. Jeg arbejdede i huset med madlavning og passede børn. Og var med i marken, hvor jeg hakkede roer. Vi skulle lære alting og var med til alting. Vi gik kun i skole hver anden dag og arbejdede den anden.

Tobak af tørrede kirsebærblade

Der var rationeringsmærker for sukker, smør og kaffe. Og damestrømper. Var det ikke mærkeligt? Så vi skulle passe på det, vi havde. Det var ikke sådan at rutte med det. Vi fik rationeringsmærkerne fra kommunen og handlede inde i brugsforeningen i Serup by. Man betalte sine varer, og så var det begrænset, hvad man kunne få af sukker og smør. Man klippede et rationeringsmærke af efter, hvor meget man skulle købe. Mange af varerne kom jo fra udlandet.

Min far kunne ikke få tobak, så om sommeren plukkede han blade af kirsebærtræerne, fordi de havde fundet ud af, at kirsebærblade var gode til erstatningstobak. Bladene tørrede han i ovnen og knuste det til tobak til sin pipe. Han kunne ikke undvære det. Og min mor lavede kartoffelmel til at tykne frugtgrød, for det kunne man heller ikke få. Hun kogte nogle kartofler, og så blev de lagt ud på græsplænen på et stort stykke stof, hvor de skulle tørre i solen.

Én gang så jeg en tysk soldat. Jeg kom cyklende, og han holdt mig an. Jeg pegede hen, hvor jeg boede, for jeg var næsten hjemme på den gård, hvor jeg tjente. Og så lod han mig cykle videre. Jeg var lidt nervøs, men jeg vidste med mig selv, at jeg ikke havde gjort noget forkert. Der var ikke det store festivitas, da befrielsen kom. Ikke som inde i byerne, hvor de gik helt amok og rev mørklægningsgardinerne ned og tændte lys i vinduerne og sådan noget. Det skete slet ikke ude på landet. Men selvfølgelig var vi glade for, at Danmark var blevet befriet.

”

*...alle de her flyvemaskiner.
De brummede hen over
himmelen. Det havde vi aldrig
oplevet før.*

Dette Mærke giver i MAJ 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i JUNI 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER
Dette Mærke giver i MAJ 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i JUNI 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER
Dette Mærke giver i APRIL 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i JUNI 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER
Dette Mærke giver i APRIL 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i JUNI 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER
Dette Mærke giver i APRIL 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i MAJ 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER
Dette Mærke giver i APRIL 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER	Dette Mærke giver i MAJ 1942 Ret til Køb af 1/2 kg SUKKER

Rationeringskort for
SUKKER, SMØR OG SÆBE
APRIL KVARTAL 1942

Varemangel og rationering

Udbruddet af verdenskrigen gjorde det vanskeligt at få varer fra udlandet. Man lagde derfor begrænsninger (rationeringer) på forbruget af bestemte varer. Allerede i 1939 ramte dette benzin og kul, og med tiden blev flere varer rationeret. Dette var frem for alt varer, der ikke blev fremstillet i Danmark. Kommunerne uddelte rationeringsmærker hvert kvartal.

Rationeringskort for SUKKER, SMØR OG SÆBE APRIL KVARTAL 1942	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR
	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR
	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR
	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR
	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR
	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR	Gyldig fra 5. JUNI 1942 250 g SMØR

Man modtog et antal rationeringsmærker, der var tilpasset efter den enkelte persons arbejde, familie og økonomi. Mærkerne skulle bruges for at kunne købe de mangelfulde varer. Manglen på visse varer fik danskerne til at tænke kreativt. Erstatningskaffe lavet på roer og cikorierødder og vegetariske alternativer til kød blev blandt andet taget i brug for at klare sig. Ligeså brugte man alternative tilberedningsmetoder for at spare på gas.

Foto: Rationeringskort fra april, 1942, Nationalmuseet, Danmark

Fotos: Sarah Juncker

En lille protest

Interview og redigering: Liv Høybye

Jeg husker dagen, før tyskerne brød ind. Der var en dreng i vores karré, som sagde: "Nu bliver der krig. Min far skal ned til grænsen." Og det var rigtigt nok. Næste morgen kom flyverne ind over byen. Vi boede på Kiers Plads, og lød der luftalarm, sad vi nede i kælderen. Når det var koldt, havde vi dyner med.

Så var der den dag, hvor de bombede universitetet. Jeg skulle til at cykle over Frederiks Bro, da jeg så de engelske flyvere komme. Det var de her små bombefly. De dykkede helt ned ved broen og fløj lavt hele vejen hen til Ringgadebroen.

De kunne nemt blive beskudt, for tyskerne var der jo. Så fløj de op langs Ringgaden hen til universitetet, som de bombede. Jeg har tit tænkt på de her unge mennesker, der fløj der, og for nogle år siden var der et billede i et blad, hvor tre af de unge piloter fra dengang var kommet til Danmark. De var henne og se, hvor de havde bombet universitetet. Det var sjovt at se.

Spærretid

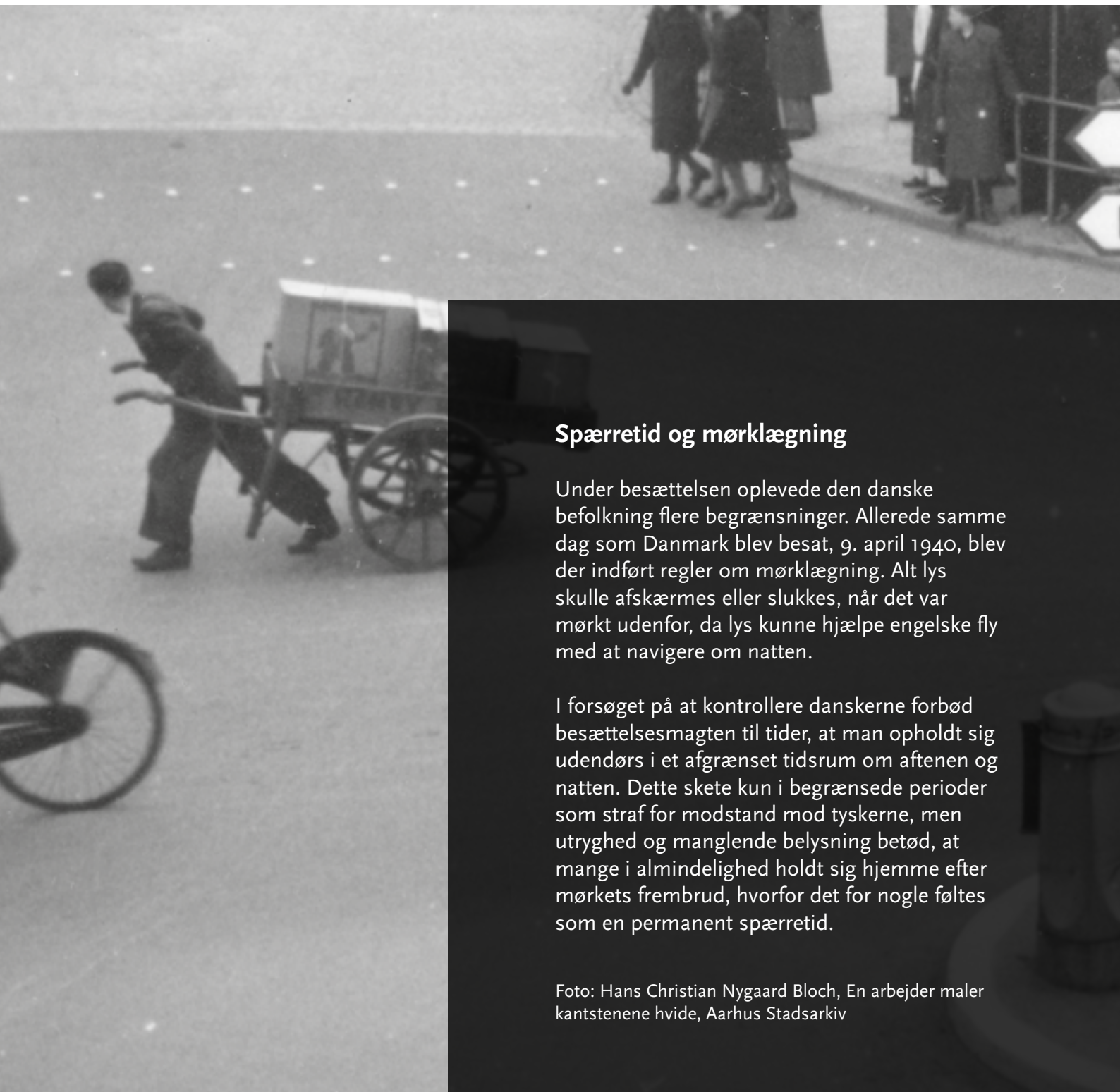
Det, der gjorde størst indtryk på mig var, dengang tyskerne kørte ved Kiers Plads og ville efter mig. Det var sommer, og man skulle være hjemme klokken otte. Jeg havde været ude på en lille aftentur, og jeg satte min cykel ned i kælderen. Og så blev jeg stående. Langs fortrappen stod der også nogle mænd, som demonstrerede lidt. Tyskerne kom kørende langs Kiers Plads i en bil, hvor der sad to rækker mænd på ladet. De viftede sådan efter os, nu skulle vi gå ind. Men vi blev stående. Det syntes vi godt, vi kunne, når det var inden for vores egen gadedør.

”

...nu skulle vi gå ind. Men vi blev stående. Det syntes vi godt, vi kunne, når det var inden for vores egen gadedør.

Jeg tænkte, at de ikke ville komme ned i kælderen, hvor jeg stod. Soldaterne var unge og i uniform, og pludselig var der nogle stykker, der hoppede af ladet og satte mod fortrappen og én af dem tog efter mig, ned gennem kælderen og op ad bagtrappen. Vi boede på 3. sal, og jeg kan huske, at jeg tænkte: "Bare min mor ikke har låst døren." Dér var jeg bange. Tyskeren nåede helt op til 2. sal, men han var en af de gode og stak af igen, da jeg var kommet inden for døren.

Spærretid og mørklægning

Under besættelsen oplevede den danske befolkning flere begrænsninger. Allerede samme dag som Danmark blev besat, 9. april 1940, blev der indført regler om mørklægning. Alt lys skulle afskærmes eller slukkes, når det var mørkt udenfor, da lys kunne hjælpe engelske fly med at navigere om natten.

I forsøget på at kontrollere danskerne forbød besættelsesmagten til tider, at man opholdt sig udendørs i et afgrænset tidsrum om aftenen og natten. Dette skete kun i begrænsede perioder som straf for modstand mod tyskerne, men utryghed og manglende belysning betød, at mange i almindelighed holdt sig hjemme efter mørkets frembrud, hvorfor det for nogle føltes som en permanent spærretid.

Foto: Hans Christian Nygaard Bloch, En arbejder maler kantstenene hvide, Aarhus Stadsarkiv

”

Dér var jeg bange. Tyskeren nåede helt op til 2. sal, men han var en af de gode og stak af igen, da jeg var kommet inden for døren.

Foto: Liv Høybye

Min tyske veninde

Interview og redigering: Liv Høybye

"Bent, man leger ikke med fjenden," sagde min bedstefar. Han var gal på mig. Så svarede jeg, "javel, hr." og gik ud og legede videre med min tyske veninde. Jeg var en lille smule forelsket i hende. Hun var jo lidt ældre end mig. Med mørkt hår. Jeg boede i Ringkøbing, hvor jeg mødte hende ude foran kasernen. Jeg var seks eller syv år, og hun var et par år ældre end mig.

Hendes far var officer i den tyske værnemagt. Han var ingeniør og byggeformand for Atlantvolden fra Hvide Sande til Houvig. Moren var blevet dræbt under blitzten i Hamborg i 1943. Faren tog datteren til Ringkøbing for at være i nærheden af hende. Hun talte godt dansk, fordi hendes far og mor var dansksindede. Vi legede meget sammen, men min bedstefar blev gal på mig.

Vi legede røvere og soldater. Og krig. Hun boede på kasernen i Ringkøbing, hvor hun fik undervisning af en tysk soldat. Og lidt af mig. Fordi hun var det eneste barn på kasernen, gav faren hende lov til at lege med os. Vi var mange, der ville lege med hende. Der var Carlo, Svend, Erik, Anne Grethe og de fire Bent 'er: lille Bent, mellem Bent, store Bent og Bent Mogrøv. Det navn fik han, fordi han altid faldt omkring, hvor han gik. Jeg var lille Bent.

”

Vi legede røvere og soldater. Og krig. Hun boede på kasernen i Ringkøbing, hvor hun fik undervisning af en tysk soldat. Og lidt af mig.

Foto: Liv Høybye, Bent og bedstefar

En menig tysk soldat kiggede efter hende, fordi faren havde travlt. Jeg var velkommen på kasernen, men ikke nogen af de andre børn. Det var meget spændende på kasernen, hvor der var mange soldater og også feltmadrasser. Den ene sagde til mig; "Du holder dælme bøtte." Jeg måtte ikke fortælle om hende uden for kasernen. Jeg sagde det alligevel til min far og mor, men ikke til min bedstefar, som boede lige ved siden af.

Hun hed Jenny, tror jeg – min tyske veninde. Men jeg er ikke sikker. Det kunne være sjovt at se hende i dag. Hvis hun lever. Efter befrielsen rejste hendes far til Hamborg og tog hende med. Siden har jeg ikke set hende.

"Han kommer tilbage og skyder dig!"

De tyske soldater gik ned til mejeriet og købte flødeskum for en krone. Det var kun flødeskum i et kræmmerhus, og de spiste det med det samme. Det syntes vi danskere, var mærkeligt. En dag, da jeg kom gående med en spand mælk fra mejeriet, kom en tysker og spurgte mig: "Kan du være venlig og fortælle mig, hvor mejeriet ligger?" Med vilje viste jeg ham den forkerte vej, og han sagde: "Danke schön." Så grinte jeg og gik hjem og fortalte min mor, hvad jeg havde gjort. Hun sagde; "Bent, er du rigtig klog. Han kommer tilbage og skyder dig." Så turde jeg ikke gå uden for en dør i 14 dage.

Militære anlæg ved Vestkysten

Tyskland igangsatte byggeriet af den såkaldte Atlantvold i 1942. Europas vestkyst skulle sikres mod allierede angreb. Tyskerne byggede derfor befæstninger fra det nordligste Norge til grænsen mellem Frankrig og Spanien. I Danmark udbyggede og styrkede man blandt andet eksisterende stillinger i Danmark og byggede bunkere langs med kysten.

Ved Houvig og Søndervig var forholdene gode for en allieret invasion. Derfor prioriterede tyskerne området og anlagde en gruppe støttepunkter. Den tyske ingeniørenhed Organisation Todt var ansvarlige for byggeriet af forsvarsanlæggene. I Danmark blev arbejdet primært udført af danske entreprenører og lønnede danske arbejdere. Det var dog ikke nødvendigvis helt frivilligt. Mange arbejdsløse blev således nødt til at tage arbejdet.

Foto: Betonbunker i Søndervig, Nationalmuseet, Danmark

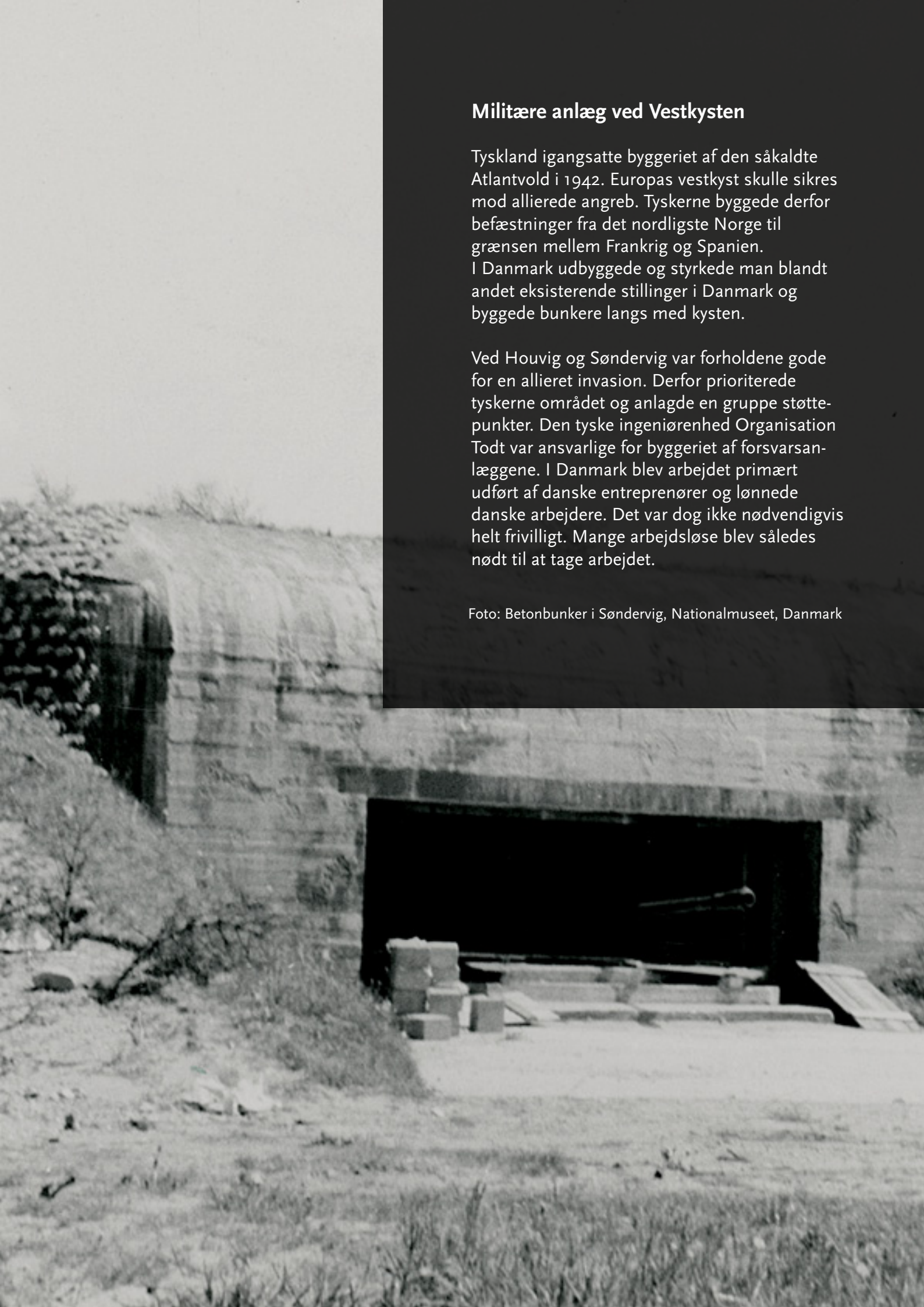

Foto: Christian Nordholt

”Vi er ovre i haven. Far er uskadt.”

Interviewet og redigeret af Liv Høybye

I Guldsmedgade lå et stykke af en skibsside. Det var så forfærdeligt. Det var det værste, vi har oplevet i Aarhus, ja i hele i Danmark under besættelsen. Det skete den 4. juli 1944. Det var, da den store tyske lægter med ammunition sprang i luften nede i havnen. Jeg var i lære som bygningsmaler og var sammen med min læremester ude i Højbjerg på 1. salen i en villa. Vi kunne se ind over Aarhus. Vi havde hørt de kæmpe brag, og vi så raketterne oppe i luften. Dem, vi arbejdede hos, kom hjem, og vi spurgte manden, hvor den var gal. ”Det er sgu nede i havnen. Nede ved kornkompagniet – det er en stor ammunitionslægter, der er sprunget i luften,” svarede han. Min far arbejdede lige ved siden af, så jeg sagde til min mester, at jeg blev nødt til at køre hjem, fordi jeg var bange for, at der var sket min far noget.

Så sagde min mester noget klogt;
"Det skal du ikke, Eli. Der er blæst luftalarm, og stopper tyskerne dig, så er det ikke sikkert, at det går godt." Så blev jeg der til fyraften, hvor jeg benede hjem. Og til alt held lå der en seddel i køkkenet; "Vi er ovre i haven. Far er uskadt."
Ude på Skanderborgvej ved Kongsvang kørte tyskerne rundt med højtalervogne og bad folk om at gå op på lofterne og se efter granater, så langt var de kommet i eksplosionen.

Foto: Ernst Christian Skabelund, 4.julikatastrofen på havnen i Aarhus, Aarhus Stadsarkiv

Mørklægning og luftalarm

Jeg var 13 år, da tyskerne kom. Jeg havde min faste plads nede ved en cigarhandler, hvor jeg stod ved døren og tog imod kunder. Det var i Gammel Munkegade. Det var en rigtig fin, lille tobaksforretning med vin og cigarer og der duftede så dejligt, når man kom ind i forretningen. 9. april om morgenen stod jeg ude på altanen og hørte flyvemaskinerne komme. Jeg tænkte – det var da mærkeligt. Og der kom flere. Jeg kunne se hele byen fra 4. sal. I løbet af et øjeblik havde jeg talt 72 maskiner. Så kom min mor ud på altanen. ” Ved du hvad mor, jeg har lige talt 72 maskiner. Jeg tror, at det er tyskere,” sagde jeg. Min mor, der altid var så god af sig, sagde, at jeg skulle holde op med det sludder og gav mig en på siden af hovedet. Så blev jeg klar over, at hun var angst.

Med det samme skulle vi mørklægge. Og jeg kan huske, at jeg gik rundt med min mor i byen for at købe mørklægningsgardiner af papir. Vi boede dengang i Hans Schourups Gade – en sidegade til Ringgaden. Min far blev husvagt for ejendommen. Min far var et menneske, der altid gjorde tingene rigtigt. Han skulle, når der blev blæst luftalarm, gå op og banke på dørene. Og det gjorde han. En dag var der en kone, der lukkede døren op og skældte ham ud. Hun sagde, at han havde vækket børnene, og han svarede, at det sgu også var meningen.

En dag stod min far, Ritmesteren fra øverste etage, og jeg i kælderåbningen til gaden og hørte de engelske maskiner. Så sagde Ritmesteren; ”Det er Aarhus i dag.” Min far sagde: ”Mener du det?” ”Ja,” svarede han; ”Vi bliver fandeme bombet i dag.” Og han havde ikke mere end lige sagt det, da vi hørte fløjtene og nogle allerhelvedes brag. Det viste sig så, at det var oliemøllen nede på havnen, der blev bombet.

Foto: Liv Høybye

Bombning af universitetet

Jeg var nede på Rådhuset for at få mit legitimationskort fornyet, da det blæste luftalarm. Vi løb gennem stueetagen på Rådhuset og til beskyttelsesrummet, som var på Rådhuspladsen. Jeg havde armbind, så jeg måtte godt gå under luftalarmen. Jeg gik ud ad døren, og så lød der nogle brag. Der kom en civil betjent, og jeg spurgte ham, hvor den var gal henne. "Det er universitetet og Langelandsgade Kaserne," sagde han. Jeg hørte det ene drøn efter det andet, så holdt det op og luftalarmen blev blæst af. Jeg kan ikke svare på hvorfor, at jeg gjorde, som jeg gjorde. Jeg kørte, ligeså stærkt som jeg kunne, op til universitetet og nåede derop lige efter angrebet.

Bomberne havde ramt lige ved siden af, hvor Bogtårnet står nu. Kollegierne var bombet, og det var der, Gestapo havde hovedkontor. Jeg fik senere hen at vide, at det var modstandsbevægelsen, der havde bedt englænderne om at bombe hovedkontoret, fordi tyskerne havde fundet så mange sabotører og havde for mange informationer. Der var rigtig mange sabotører, der reddede livet på grund af den bombning og nåede at flygte.

Det gode mod det onde

Så sent som i aftes kom jeg til at tænke på Hitler. Jeg har tænkt over, hvad det menneske indeholdte. Når man tænker på først i 1930'erne... Han var malersvend, ligesom mig. At han opnår, at millioner af mennesker bliver slået ihjel. Millioner af mennesker, hvor familierne bliver splittet og mister hinanden. De billeder, hvor de kom kørende i godsvogn til koncentrationslejrene, og tyskerne stod på perronen med en stok og sagde, du kan arbejde og... Så siger jeg til mig selv. Det er sgu' ikke et menneske. Det lyder måske lidt fjollet, men... Det er sgu' djævlén. Det er kampen mellem det gode og det onde her på jorden. Det tror jeg.

”

*Det er sgu' ikke et menneske.
Det lyder måske lidt fjollet, men...
Det er sgu' djævlén. Det er
kampen mellem det gode og det
onde her på jorden. Det tror jeg.*

4. juli katastrofen

I besættelsens sidste år benyttede tyskerne Aarhus Havn til at sende våben og ammunition til Norge. På den måde håbede man at undgå luftangreb som i de nordtyske havne. Varerne blev transporteret med tog til Aarhus, hvorfra de skulle lastes over på skibe til Norge. Da man 4. juli 1944 var ved at losse ammunition fra et godstog over på en pram eksploderede prammen. Det skabte store ødelæggelser i området og kostede de nærtstående livet.

Det meste af Aarhus blev berørt af eksplosionen, hvor granater og sprængstykker fløj vidt omkring og forårsagede skader på både mennesker og bygninger, ligesom trykbølgen fra eksplosionen knuste ruder, fik tagsten til at falde ned og blæste folk af deres cykler. Den præcise årsag til ulykken kendes ikke, men det formodes at have været dårlig ammunition eller manglende forsigtighed, der udløste den.

Foto: Ernst Christian Skabelund,
Mindet efter 4.julikatastrofen, Aarhus Stadsarkiv

Foto: Frederik Nordhagen

Tæt på tyskerne

Interview og redigering: Liv Høybye

Tyskerne gjorde os ikke noget. Slet ikke. Det var nogle meget søde og meget unge mennesker. Nogle af dem var kun store drenge. Min far sagde: "Det er unge mennesker, og de skal have lov at være her. De har ikke bedt om det, men er tvunget til det. Så vi skal behandle dem ordentligt." Der var meget snak om hvem, der holdt med den ene og den anden. Der var nogle, der havde ondt af det og sagde, at vi var tyskervenlige. Vel var vi ej. Vi var menneskevenlige. Og tyskerne var langt væk fra deres familie så de nød, når de kunne komme ind til en familie. De var bare mennesker.

I starten af krigen var jeg kun en lille pige. Meget tidligt om morgenen strøg der flyvemaskiner så lavt hen over marken, at vores heste ikke turde bevæge sig. Det var ret uhyggeligt.

Jeg er vokset op i Midtjylland i en lille by, der hedder Ejstrupholm. Det var helt fantastisk. Vi havde en stor gård, som hed Smedebæklund.

Tyskere på halmloftet

Under krigen skete der meget, og der er én ting, jeg husker tydeligt. Jeg skulle malke om morgenen, og da jeg kom ned i stalden, stod der en masse cykler, men der var ikke noget styr på dem. Det var da mærkeligt, tænkte jeg. Jeg gik op på loftet efter hø og halm til kreaturerne, og da jeg kom op ad stigen, lå der en hel masse mennesker og sov med cykelstyr i favnen, for at der ikke var nogle, der skulle løbe med cyklerne. Det var tyske soldater. Vi gav dem en god behandling, og de fik den mælk af kørerne, de kunne drikke, og så forsvandt de igen.

”

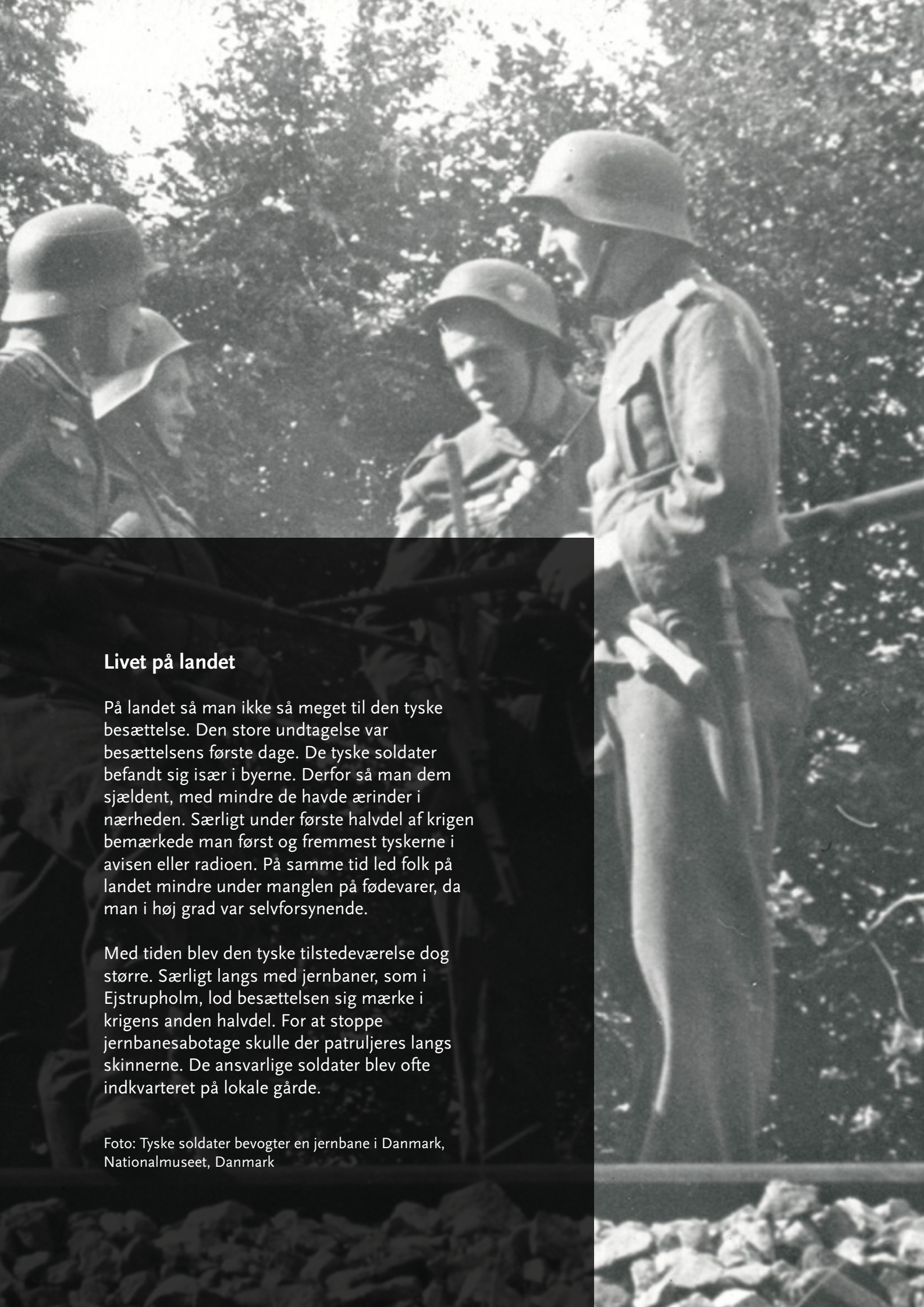
Det var nogle flotte fyre, og de var søde. Folk var jo tvunget til at have dem.

Foto: Frederik Nordhagen

Livet på landet

På landet så man ikke så meget til den tyske besættelse. Den store undtagelse var besættelsens første dage. De tyske soldater befandt sig især i byerne. Derfor så man dem sjældent, med mindre de havde ærinder i nærheden. Særligt under første halvdel af krigen bemærkede man først og fremmest tyskerne i avisen eller radioen. På samme tid led folk på landet mindre under manglen på fødevarer, da man i høj grad var selvforsynende.

Med tiden blev den tyske tilstedeværelse dog større. Særligt langs med jernbaner, som i Ejstrupholm, lod besættelsen sig mærke i krigens anden halvdel. For at stoppe jernbanesabotage skulle der patruljeres langs skinnerne. De ansvarlige soldater blev ofte indkvarteret på lokale gårde.

Foto: Tyske soldater bevogter en jernbane i Danmark, Nationalmuseet, Danmark

To tyskere med lidt højere rang blev indlogeret ved min søster. Og det var så sjovt. Det var nogle flotte fyre, og de var søde. Folk var jo tvunget til at have dem. Det var så heldigt, at min svoger kunne snakke tysk. De havde det hyggeligt, og de holdt forbindelse med dem i mange år

Jeg kan tydeligt huske befrielsen. Far var en af de første, der hejste flaget. Men han havde jo også været rar over for tyskerne. Så han blev hentet af dem, der rigtig havde været imod tyskerne.

Jeg kan huske, at vi skulle tærse den dag, men der kom en bil kørende ind på gårdspladsen. Far var ved at gøre klar nede i laden. Men nej, han skulle ud og køre en tur. Og han blev forhørt og forhørt, men der var intet at komme efter. Men far var interneret i et døgn oppe i missionshuset i Ejstrup. Men hen under aftenen kom han cyklende hjem. Og så var der ikke mere snak om det.

”

*Jeg kan tydeligt huske befrielsen.
Far var en af de første, der hejste
flaget. Men han havde jo også
været rar overfor tyskerne.*

Foto: Liv Høybye,
Mindetavle over faldne elever

Livet på Katedralskolen under krigen

Interview: Jonas Drejer Jensen, redigering: Liv Høybye

Jeg blev konfirmeret søndag den 7. april 1940. Jeg gik på Aarhus Katedralskole sammen med min søster. Normalt var der altergang for konfirmander om tirsdagen, men det blev sløffet. Der plejede også at være blå mandag. Det var der heller ikke. Det ene hold gæster var ikke nået at rejse tilbage til København fra konfirmationen. Det tog vi meget stilfærdigt. Sådan var mit hjem. Gammeldags, dannet, kultiveret.

Vi havde lige fået radio. Flyene brummede i store stimer hen over Aarhus og smed flyveblade ned. Vi boede i en villa i Risskov sammen med vores forældre. Man vidste ikke rigtig, hvordan man skulle forholde sig. Vi løb op på vejen og om aftenen kom Kong Christian den 10. i radioen og manede til ro, orden og værdighed. Jeg husker ikke så tydeligt den allerførste tid... Men så blev de mere og mere aggressive – tyskerne.

4. juli katastrofen

Der var en begivenhed, der hed 4. juli katastrofen. Skolen var lukket – det var sommerferie, og vi var hjemme. Der lød et brag, som vi kunne høre helt til Risskov. Og så blev der blæst luftalarm, så alle skulle gå i beskyttelsesrum. Vores far var inde i byen, så min søster og jeg prøvede at cykle ind for at få at vide, hvor han var. Man var klar over, at der var sket noget forfærdeligt. Vi blev stoppet ved Nørrebrogade. Der var ingen, der måtte komme ind i byen. Det syn der mødte os, var lastbiler med åbent lad og hestevogne og alting med døde og sårede i hobetal, som blev kørt op til hospitalerne. Efter vi blev stoppet, kørte vi hjem, og først langt ud på aftenen, kom min far hjem.

Så faldt sindene lidt mere til ro. Både læger og tandlæger blev inddraget, fordi de havde morfin og anden form for hjælp. Der var en herre, vi kendte, der blev slået ihjel midt på gaden. Ramt af en granat. Sådan var det. Mange danskere blev dræbt den dag. Man mente, at det var en tysk ammunitionslægter, der var sprunget i luften, men om det var tyskerne, der havde gjort det selv, fik man vist aldrig opklaret. Vi var forskrækkede, navnlig fordi vi ikke kunne finde far. Der var desværre også en familie, vi kendte til i skolen, hvor faren aldrig kom hjem.

Skolegangen fortsatte. Man rejste sig op, når klasselæreren kom ind, og satte sig ned, når han sagde værsgo. Klasselærerne havde fuldstændig styr på det. Vi var alle sammen velopdragne, og var vi det ikke, så blev vi hurtigt rettet ind i første mellem. Når der kom forvarsel om luftalarm, sagde klasselæreren: "Vil I rejse jer op og stå ved jeres pulte?" Så snart den rigtige alarm kom, sagde han: " Så går vi." Klasserne mod gaden gik først i kælderen – vi mod gården skulle vente. En lang, tavs kolonne. Det kunne ikke gøres i dag, tror jeg. Fuldstændig ro og orden. Ned i kælderen. Vi skulle igennem pedellens lejlighed og gennem hans have for at komme til beskyttelsesrummet. Pedel Madsen havde en stor schæferhund. På skolen var der en dør eller låge ud til Skolegyde og i hele besættelsestiden, hvem stod der – Pedel Madsen med schæferhunden, for nogle drenge kunne jo finde på at slippe ud for at se, hvad der foregik. Næ næ, de blev hurtigt bragt på plads.

Siden tog det til med angrebene. Vi sad i beskyttelsesrum i timer. Den dag universitetet blev bombet, sad vi der i mange timer. Vi sad og stirrede op i loftet og holdt hinanden i hånden. Vi var bange. Drengene syntes vist, det var spændende. Så sad vi der. Den dag var den værste. Jeg tror, at det var den dag eller engang senere, hvor der blev bombet meget voldsomt. Og mens vi gik fra vores klasseværelse, det lille stykke gennem skolegården, slog antiluftskytset ned over os. Der var ingen panik, og ingen ville gøre noget. Jeg beundrer vores lærere. Der var nogle, der blev utilpasse og kede af det, men der var altid voksne til at tage hånd om os.

Aarhus Katedralskole under besættelsen

I løbet af besættelsestiden blev hverdagen på Aarhus Katedralskole mere og mere faretruende. De omliggende ejendomme blev beslaglagt af besættelsesmagten til 'andet formål'. Efter englændernes bombardement af Gestapos hovedkvarter på universitetet 31. oktober 1944, flyttede Gestapo ind i politistationen i nærheden af skolen. Skolen skulle, sammen med Domkirken, være et værn mod et nyt bombardement. Ved havnekatastrofen 4. juli 1944, hvor et ammunitionsskib sprang i luften, skete der omfattende skader i skolens røde bygning ud imod havnen.

Heldigvis var det i sommerferien, så ingen opholdt sig i bygningen. Under en ildkamp 5. maj 1945 trængte talrige projektiler ind i skolebygningerne, men også denne gang var eleverne hjemme. På den ene side af den hvide bygning, der vender ind imod gården, er der opsat en mindeplade for de 11 af skolens tidligere elever, som faldt under besættelsen.

Foto: Edvard Peter Søren August Arnesen Monrud, Aarhus Katedralskole, Aarhus Stadsarkiv

”

Vores far var inde i byen, så min søster og jeg prøvede at cykle ind for at få at vide, hvor han var. Man var klar over, at der var sket noget forfærdeligt.

Foto: Liv Høybye

Brudstykker af besættelsen

Interview og redigering: Liv Høybye

Den 9. april fløj tyskerne over landet. Jeg var i Vordingborg, hvor jeg arbejdede som stuepige på Hotel Valdemar. I Vordingborg skulle tyskerne have kasernen, men de skulle have smidt vores egne soldater ud først. Officererne skulle have det hotel, hvor jeg arbejdede. Så boede de i Vordingborg. Det var trods alt spændende. Nogle af de menige soldater boede nede i hotellets gård i telte. Det var spændende at se, at de lavede kaffe på feltfod over et bål.

De kogte det i en gryde, fordi de skulle have så meget kraft ud af bønnerne som muligt. Da de ville lægge an på stuepigen, sagde jeg stop. Så flyttede jeg derfra. Jeg ville ikke være der, når de var der. Nej, for katten. Det var ikke pænt at kende soldater under krigen og slet ikke tyske soldater.

Jeg tog til Rødbygård på Lolland. Der var de evnesvage. En dag skulle jeg over på værkstedet og jeg så illegale blade ligge på disken. Så sagde jeg; "Hvordan tør I have dem her?" "Jamen, det er da sandheden," sagde de. Det viste sig, at Rødbygård var en frihedskæmperede. De tyske soldater var jo bange for de evnesvage. De var vant til at tage livet af dem i Tyskland, og derfor gik de ikke ind på Rødbygård. Der var vi fredet.

Vi havde en sød sygeplejerske på Rødbygård, men hun var lidt for glad for de tyske soldater. Når hun havde besøg af dem, havde hun deres kasketter hængende ude på gangen. Det var klart, at frihedskæmperne på Rødbygård holdte øje med hende. Hun blev taget, fjernet og afhørt af frihedskæmperne. Jeg synes, at det var synd for hende, men hun havde altså omgang med dem. Men kun med de flotte tyske soldater, ikke med de menige. Da hun blev taget til afhøring, rejste jeg fra Rødbygård. Så tog jeg til København.

Der var jeg under krigen, mens Shellhuset blev bombet. Det var på min fridag, og jeg sad i beskyttelsesrum hele dagen. Men det var vi vant til. I København havde jeg en ven. En dag skulle vi have været i biografen. Men han kom ikke. Først da klokken var elleve-tolv stykker, dukkede han op. Jeg spurgte ham, hvor han havde været henne. Han arbejdede for en budcentral. Dem, der havde cykel med lad og kørte ud med varer. Den dag skulle han køre ud med en kuffert, og da han kom tilbage til centralen, sagde chefen; "Ud, forsvind, forsvind, de er efter den kuffert, du lige har kørt med." Han ville ikke sige, hvor den kuffert var blevet afleveret. Jeg ved ikke, hvad der var i kufferten, og han vidste det heller ikke, men det var klart, at Schalburg-folkene ville have fat i den.

Da befrielsen kom, var jeg i Nakskov. Den 4. maj hørte jeg det i radioen. Nu overgiver de sig. Mine venner spurgte, om jeg ikke ville med ud og fejre det. Men nej, det ville jeg i hvert fald ikke. For jeg tænkte uvilkårligt, at tyskerne ville hævne sig.

”

*De tyske soldater var jo
bange for de evnesvage.
De var vant til at tage livet af dem i
Tyskland, og derfor gik de ikke
ind på Rødbygård. Der var vi fredet.*

Foto: Liv Høybye

Bombning af Shellhuset

Shellhuset i det centrale København var hen mod slutningen af 2. Verdenskrig hovedkvarter for det tyske hemmelige politi, Gestapo. På grund af frygt for at Gestapo var ved at optrevle den danske modstandsbevægelse, anmodede danske modstandsfolk briterne om at bombe Shellhuset. De ville blandt andet destruere tyskernes omfattende arkiver og dermed modarbejde bekæmpelsen af modstandsbevægelsen. 21. marts 1945 bombede britiske Royal Air Force Shellhuset.

De havde held med at destruere arkiverne, og flere tilfangetagne modstandere af besættelsesmagten slap levende væk. Operationen krævede dog også uskyldiges liv. Røgen fra et nedstyrtet fly skabte forvirring, og det betød, at flere bomber blev sluppet over den franske skole, hvor flere end 100 døde, heraf flest børn.

Foto: Shellhuset i ruiner,
Nationalmuseet, Danmark

Foto: Liv Høybye

Min søster Lily

Interview og redigering: Liv Høybye

Jeg blev født i Shanghai i 1925. Min far var ansat ved det kinesiske toldvæsen som kaptajn på et skib. Vi var fire søskende. Først kom min ældste søster Lily, så kom der en bror, Jimmy, så kom der en søster, der hed Grethe. Da hun døde, var min bror ikke mere end fire år. Mine forældre forklarede ham, at hun var kommet op i himmelen. "Jeg tager en stige," sagde han. "Og så henter jeg hende." Så da de fik mig, kunne jeg jo ikke hedde andet end Grethe.

Da Tyskland lå nærmest Danmark, blev vi meldt til den tyske skole i Shanghai, som hed Kaiser Wilhelm Schule. I skolen fik alle børn at vide, at vi skulle møde et kvarter tidligere om morgenen. Så skulle vi stille op i foyeren og sige Heil Hitler. Det gjorde vi så. Vi var skolebørn, så vi lystrede på alt, hvad der blev sagt. Da min far kom hjem fra en lang sejltur og spurgte, hvordan det gik i den nye skole, fortalte vi, at vi skulle sige Heil Hitler. "Nå," sagde han. Så kaldte han på min mor: "Mammy – kan du gå ind og ringe til skolen og sige, at børnene ikke kommer i skole i morgen. De kommer aldrig mere." Han havde en telegrafist ombord på skibet, så han vidste, hvad der skete ude i verden. Min far døde i Kina, og derefter kom vi til Danmark. Det var i 1937.

Frøslevlejren

Den dag tyskerne kom, tog vi ikke i skole. Vi gik og samlede de her papirer op, som tyskerne smed ned. Flyveblade. Vi havde ikke noget med nogle af de der tyskere at gøre. Dem holdt man på afstand. Min bror var i modstandsbevægelsen. Og min kæreste dengang også. Jeg var 16 år.

Min søster, Lily, var i København på det tidspunkt. Hun var sygeplejeelev på Kommunehospitalet under krigen. En dag kom der en sygeplejerske hen til Lily og sagde; "Lily, der er to herrer, der gerne vil tale med dig oppe på dit værelse." "Jamen, jeg kan ikke komme nu," svarede Lily. "Jeg er i tjeneste og har uniform på, så jeg kan ikke bare gå." Men det skulle hun og det var meget alvorligt.

Der sad to Gestapo-mænd på hendes stue og sagde, at hun skulle ind til forhør. Så hun måtte trække i civilt tøj, imens de blev siddende dér. Og hun var en meget genert type. Hun kom til Vestre Fængsel og i forhør. Min mor var meget ked af, at høre at hendes datter pludselig blev hentet af Gestapo. Hun sendte min bror afsted til København, for at tale med de tyske overordnede om, at Lily skulle hjem. Det hjalp ikke. Så hun kom videre til Frøslevlejren og var der, til krigen holdte op.

Lily havde været med i noget der hed Holger Danske. Det var fordi hun havde en kæreste, der var med i gruppen, og han havde sagt, at hun skulle hjælpe dem på den måde, at hun skulle lade sabotørerne overnatte i hendes lejlighed.

Lily kom til Frederikshavn efter befrielsen. Hun ankom den 7. maj på sin 25 års fødselsdag. Det var postmesteren fra Frederikshavn, der kørte hende til Skagen i bil. Så var hun fri. Hun var en lidt tilbageholdende type og syntes ikke der skulle gøres noget stads ud af det. Hun mente, at hun bare havde gjort sin pligt. Efter krigens afslutning rejste Lily med sin veninde til USA for at få det hele på afstand.

”

Så skulle vi stille op i foyeren og sige Heil Hitler. Det gjorde vi så. Vi var skolebørn, så vi lystrede på alt, hvad der blev sagt.

Frøslevlejren

I et forsøg på at forhindre deportationen af danskere til de tyske lejre forhandlede de danske myndigheder sig frem til opførelsen af en interneringslejr i Danmark. De første fanger ankom til Frøslevlejren i august 1944 og bestod især af modstandsfolk eller folk, der var under mistanke for at være det.

Selvom lejren var ledet og kontrolleret af tyskere, blev der opbygget et stærkt selvstyre i lejren. Det stod for det meste af driften og holdt i høj grad tyskerne ude af fangeområdet. Det var muligt på grund af den ensartede sammensætning af fanger og de mere tålelige forhold for de indsatte end i koncentrationslejrene. Således lod besættelsesmagten det danske fængselsvæsen sørge for kost og medicin til fangerne og var dermed med til at forhindre sult og sygdom.

Holger Danske gruppen

Holger Danske blev stiftet i foråret 1943 og blev i løbet af besættelsens sidste år til den største modstandsgruppe i landet. I starten var gruppen fokuseret på sabotage mens flere medlemmer også hjalp med transporten af jøder til Sverige. Med tiden overgik fokus dog mere til likvidering af stikkere eller danskere i tysk tjeneste.

Gruppen stod for omkring halvdelen af likvideringer i København. Selvom organisationen to gange var ved at blive optrevet, og i løbet af besættelsen mistede 64 medlemmer, overlevede den til befrielsen. Da havde den ca. 350 medlemmer tilbage.

Foto: Skagens Lokalhistoriske Arkiv, Kystmuseet
Lilys hjemkomst til Skagen, 6. maj 1945.
Lily i midten med sort hat, flankeret af broderen Jimmy tv. og lillesøster , Kiki, th.

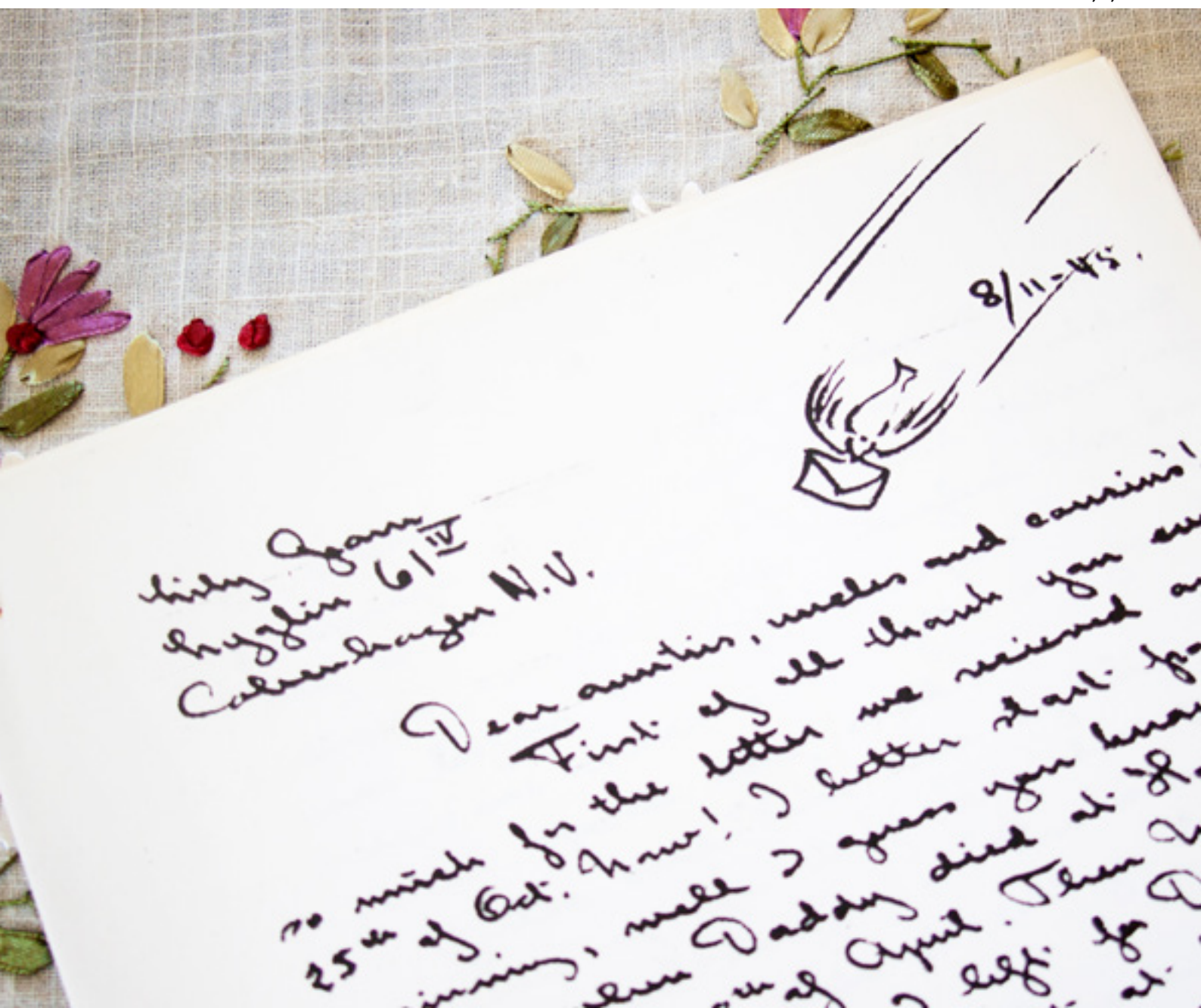
Efterskrift til Grethe Jutte Grams fortælling

I forbindelse med dette projekt er et brev fra Grethes søster, Lily Jensen, blevet fundet frem fra familiens gemmer:

Nedenstående brev er skrevet af min moster, Lily, efter krigen, hvor hun var med i modstandsbevægelsen, blev arresteret af tyskerne og ført til Frøslevlejren. Lily skriver brevet til sin familie (farbrødre) i USA, da hun overvejer at emigrere til USA på baggrund af de tragiske hændelser under krigen.

Brevet er håndskrevet på engelsk, så jeg har oversat det. 01.07.2018. Marianne Gram Thrane, datter af Grethe Jutte Gram

Foto: Liv Høybye

Kære tanter, onkler og kusiner og fætre!

Først og fremmest tak for brevet som vi modtog d. 25. okt. Nu, jeg må hellere starte med begyndelsen, Well, jeg regner med I ved alt om, hvordan Daddy døde i Hongkong i 1937 d. 28. april. Mammy, Grethe, Kiki og jeg tog til Danmark. I 1935 var Jimmy blevet i Danmark for at gå i skole.

Oh, det var en hård tid for os at slå os ned i DK, vi frøs nærmest til døde, da vi kom fra troperne op til norden.

1. april 1938 begyndte jeg at gå i skole igen for at lære det danske sprog. Det var forfærdeligt, da jeg ikke kunne sige et ord, selvom jeg havde taget min senior Cambridge i Shanghai sommeren før vi forlod – det hjalp mig ikke meget – men efter et år kunne jeg tale ret godt.

Grethe og Kiki var 11 og 9 år på det tidspunkt. De blev også sat i skole i Skagen. Jimmy var stadig på college. Han var 16 og jeg 17 år.

I 1938 d. 1. oktober betalte Mammy et træningskursus i maleri og tegning for mig. Det var mit eneste ønske at gå den vej. På samme tidspunkt var krigen begyndt at røre på sig i Europa.

I april 1939 besluttede jeg at blive sygeplejerske. På det tidspunkt var jeg 18 år og for ung til at blive elev på et hospital. Så jeg startede på et børnehjem, hvor jeg var i næsten 2 år og var meget glad for at være der.

I 1941 var jeg 20 år – lige den rette alder til at komme i sygeplejeuddannelsen, så den 28. januar 1941 kunne jeg starte på kommunehospital i København – og jeg kan sige med sikkerhed, at det har været den bedste tid i mit liv. Som sygeplejerske er patienter altid taknemmelige overfor dig – selvom det bare udtrykkes i et smil.

I 1944 d. 28. marts tog jeg min eksamen. Åh, det var dejligt nu at være færdig som sygeplejeelev, at blive en uddannet sygeplejerske i en alder af 24 år.

Jeg spekulerer på, om I ved, hvordan vi har haft det i Danmark under krigen?

Det har været grimt at have tyskerne til at stå i spidsen (charge) for alting. My oh My!

Den danske regering havde ingenting at sige.

Det kan lyde underligt i andres ører hvorfor vi ikke kæmpede. Men I kan tro vi gjorde, selvom det ikke var på overfladen men med en "undergrunds organisation".

Tyskerne blev overraskede. F.eks. om natten når alt lys var ude og ingen var på gader eller veje undtagen de tyske vagter – så var der "sabotage" i forskellige dele af Danmark.

Broer, tog, bygninger og skibe ja, alt hvad Wernemachten havde overtaget blev bombet af vores undergrunds medlemmer, så tyskerne ikke kunne finde ud af hvordan og hvem der gjorde det.

”

Speakeren sluttede med at sige, at hvis noget blev fundet, ville man blive dømt til døden.

Du godeste. Jeg må indrømme, at jeg blev meget nervøs og ikke vidste, hvad jeg skulle gøre.

Oh, det var "thrilling". Jeg sagde til mig selv, Lily du må også vise, at du er en dansker, så jeg hjalp mine kammerater med at pleje og forbinde dem, når de var sårede.

Jeg blev registreret i en gruppe kaldet Holger Danske. Vi var 12 medlemmer i en gruppe 11 mænd og én pige.

I kan regne med, det var et hårdt job, da jeg var på arbejde i dagtimerne indtil kl. 18. Sov indtil kl. 21 og var så på arbejde resten af natten.

Jeg tror, det bliver for omfattende at fortælle om alt, hvad vi lavede, så jeg vil blot nævne et par ting. Mange gange blev jeg stoppet på gaden for at skulle vise mit visa. I forstår, alle danskere var sikret udgang med et visa indtil kl. 8 om aftenen.

Efter den tid var der ingen, der måtte gå ud på gaderne. Jeg sagde blot til tyskerne, at jeg var på vej til nattevagt på det og det hospital. Du godeste, de troede på mig – dog ikke altid – somme tider fulgte de mig til et hospital, hvor jeg intet havde at gøre.

Jeg gik bare ind og ud ad bagdøren. Der mødte jeg andre vagter, de lod mig passere uden ophold. Alt dette gik for sig i 3 måneder fra begyndelsen af november 1944.

Jeg vil senere i brevet fortælle, hvad der da skete.

Kammeraterne gav mig en anden opgave, de kunne se, at det ikke kunne blive ved med at gå, når vagterne kunne se mig gå ind og ud af hospitalet hver nat på det og det tidspunkt. Man kunne aldrig vide, om der var spioner imellem dem.

Så i stedet skulle jeg opbevare ammunition. Jeg havde 3 store skuffer og en kuffert fuld. Ikke meget men nok til at få tyskerne til XXXX deres øjne. Men Værnemagten tvang den danske speaker på radioen med en pistol mellem skulderbladene til at sige, at hvis nogen dansker havde våben derhjemme, hvad enten det var jagtrifler, pistoler eller andet skulle de overdrages til tyskerne indenfor de næste 3 dage. Vi tænkte alle det var en joke, men nej det var helt alvorligt ment. Speakeren sluttede med at sige, at hvis noget blev fundet, vil man blive dømt til døden. Du godeste. Jeg må indrømme, at jeg blev meget nervøs og ikke vidste, hvad jeg skulle gøre.

Vi besluttede, at lade dem være indtil der kom en chance for at skaffe dem bort – for på det tidspunkt var tyskerne meget udsørgende og undersøgende af tasker og mapper, når vi passerede på gaden.

Den 24. Februar 1945 hørte vi, at en af vores bedste mænd var blevet taget og det samme skete for 9 andre indenfor 24 timer. Årsagen fortæller jeg senere, som jeg nævnte, var vi 12 i gruppen, så jeg og en anden i gruppen var sikre – troede vi.

Måden de blev taget på var en mørk aften, hvor 5 af dem var på en aktion. De tog til en lejlighed for at arrestere en Hipo-mand. Hipo står for "hjælpe-politi" på tysk. Hipoerne var danskere som hjalp tyskerne. Hipo-manden var ikke hjemme og efter at have ventet der i 4 timer, gik de. Og det var helt sikkert hustruen, der havde studeret dem. Og da hun næste dag så dem på "Rådhuspladsen" tilkaldte hun Gestapo, som arresterede dem

D. 26. februar kom de og arresterede mig på Kommunehospitalet, bragte mig til politistationen, hvor jeg blev smidt i en celle. Selv om jeg var rolig, ved I man begynder at tænke tanker, der foruroliger en. Mammy sad i Skagen og vidste ingenting overhovedet. Jimmy hørte det på radioen og det var et chok for familien.

Jeg var på stationen i 6 dage og blev først der sat for retten. Forhøret varede i 3 timer, skræmt over at se mine kammerater så torturerede. Herefter blev jeg flyttet sammen med 10 af dem til noget der lignede "Sing-sing". Der var jeg i 14 dage. Efter det blev jeg sendt sammen med 250 mænd og 11 kvinder til en koncentrationslejr nær den dansk-tyske grænse – en lejr kaldet Frøslevlejren. Ingen af mine venner var med mig. Hvad var der sket med dem? Jeg fik snart svaret – læste det i den censurerede avis, som vi fik hver 6. Dag. Jeg kunne næppe tro det, det var sandt, 9 af mine drenge var blevet henrettet (XXX) og jeg selv var dømt på livstid. Jeg vil aldrig kunne forklare, hvad jeg følte på dagen for henrettelsen d. 17. Marts 1945. Ja, mange har givet deres blod for Danmarks skyld, hvilket vi kan være stolte af.

I koncentrationslejren var livet ikke så slemt. Vi havde mere plads og maden var bedre. Som uddannet sygeplejerske var de glade for mig og to ældre sygeplejersker. Vi var 6000 mænd og 180 kvinder, så der var nok at tage sig af. Jeg bliver aldrig færdig med brevet, hvis jeg skal fortælle, hvad jeg lavede.

Nu kære familie – hold godt fast på stolen – som jeg før fortalte jer, da jeg blev færdig som sygeplejerske havde jeg tænkt mig at tage tilbage til Kina, så snart krigen var ovre. XXXXX jeg ville tage chancen og tage over Statin og derfra lande i Shanghai, når de var færdige med at kæmpe der ude. Nu ved jeg, at der efter en krig er et "mess", så jeg vil sikkert blive skuffet over at se Shanghai, som det nu ser ud.

Jeg ved det lyder underligt for jer, men Danmark er for lille for mig. Jeg føler mig klemmt her, så jeg skrev til miss Lucile Petry, Public Health service, New York – idet jeg håbede på at kunne få job på et af hospitalerne der. Hun svarede mig, at jeg var velkommen og hun håbede at se mig snart.

Men jeg har stort besvær med at få mit visa og pas fra det amerikanske konsulat. Ja, en regulær kamp, de vil ikke give mig det nu måske om en måned eller et år. Jeg har nu skrevet til miss Petry i håb om, at hun kan ordne det for mig.

Så tanter, onkler og fætre/kusiner bliv ikke forskrækket, hvis I ser mig "over there" i sommeren 1946. Oh.. Jeg glæder mig så meget til at se jer alle. Og jeg tænker, vi har en masse at tale om fra de år, der er gået. Ja, jeg var jo kun en lille pige, da onkel var på besøg i Shanghai i 1923-24.

”

I koncentrationslejren var livet ikke så slemt. Vi havde mere plads og maden var bedre. Som uddannet sygeplejerske var de glade for mig og to ældre sygeplejersker.

Foto: Skagens Lokalhistoriske Arkiv, Kystmuseet
Lilys hjemkomst til Skagen, 6. maj 1945.

Oh, vi havde tårer i øjnene, da Mammy læste jeres brev op. Vi kan næsten ikke forstå, at vi har "voksne" fætre/kusiner i Staterne.

I fortæller at Howard er i hæren, sig ikke at han er i Europa. Hvis han er, ved jeg at soldaterne får 4 – 5 dages fri, som de bruger i Danmark. Hvis det sker, så bed ham om at finde mig eller ringe til mig. Mit nummer er Taga 7319y. Jeg tænker, I er klar over efter at have læst brevet, at jeg bor i København. Hvor jeg har været i 7 ½ år under min uddannelse. Mine ferier har jeg tilbragt i Shanghai.

Ja, det er lang tid siden, jeg har skrevet på engelsk så undskyld for stavefejl nu og da. Jeg håber det bliver bedre næste gang.

Glæder mig til at høre fra jer alle. Mammy sender også en hilsen til hele familien.

Kærlige hilsner fra jeres niece og ældste kusine.

Lily

Torben Ascanius Jacobsen — 1922

Foto: Sophie Voisin

Ungdommelig kåthed

Interview: Niels Schmidt, redigering: Liv Høybye

Den 16. januar 1944. Det er sidste gang, jeg skriver i min dagbog. Da gik jeg ind i modstandsbevægelsen.

Jeg var i elevrådet i gymnasiet, og for sjov skyld lavede vi i begyndelsen af besættelsestiden en afstemning på gymnasiet. Der var tre muligheder: At man som ung var kommunist, nazist eller konservativ. Der var en meget karismatisk gymnasieelev, der hed Ove Larsen, som repræsenterede nazisterne. Han gjorde, at en tredjedel af gymnasiets elever stemte nazistisk. Jeg siger det for at understrege, at indstillingen dengang var anderledes, og var krigen gået anderledes, så kunne det have gået på en helt anden måde her i landet. Der var ungdom nok, der kunne have gået ind som støtter for nazisterne.

Tyskernes indtog gjorde selvfølgelig et stort indtryk. Man vågnede om morgenen, og flyvemaskinerne var over os. Så gik man i skole og fik at vide, hvad der var sket. Der blev sagt nogle ord om, at vi skulle opføre os pænt. Vi skulle være neutrale. I 1942 begyndte jeg på seminariet i Haderslev. Jeg skulle vælge et seminarium.

Dengang var alle ordentlige seminarier enten for piger eller for drenge. Så var der et enkelt seminarium, hvor piger og drenge gik sammen. Det var i Haderslev. Her var der én, Inger, og hende skulle det være. Der var fire piger fra Haderslev i klassen, og af en eller anden mærkelig grund, var det dem, der blev afsat først. Det var nok det, at man kunne komme hjem til dem og få lidt at spise. Inger var fra Haderslev.

Min svigerfar var bogholder på "Dannevirke", som var den store, sønderjyske avis. Under 1. verdenskrig var han tvunget med i krigen på tyskernes side. Da han kom tilbage, blev han ansat på "Dannevirke" igen. Han var respekteret og blev opfattet som danskhedens forkæmper. Inger fortalte mig, at da tyskerne kom til Haderslev 9. april, standsede de på Aabenraavej lige foran deres hus. Så gik hendes far ud på vejen med en kaffekande og skænkede kaffe til de tyske soldater.

Foto: Sophie Voisin

Han kunne huske, hvad det ville sige at være tysk soldat og skulle med i krig. Der var ikke én nede i byen, der så ned på ham af den grund. Sådan gjorde man, når man var gammel soldat.

”Skal vi ikke prøve at danne en modstandsgruppe?”

De første år af besættelsen var fredelige. Det kan jeg også se ud fra min dagbog, der handler mest om spiritus og piger. Der blev kastet bomber lige uden for Haderslev, men det var vist ved et uheld. Vi oplevede luftalarmer, men det var nærmest spændende for en ung mand. I begyndelsen var vi også til Alsang og foredrag. For hvad skulle man finde på? Efterhånden begyndte man at høre, at der er nogen i landet, der er i forbindelse med englænderne, og der blev hentet våben ned. Jeg tænkte; ”nej, hvor spændende. Det skal jeg også prøve.” Det var ikke helt mod.

”Vi må kunne lave en modstandsgruppe,” tænkte jeg. Jeg havde en god kammerat, lidt ældre end jeg, og han havde noget erfaring med våben. Jeg spurgte ham: ”Skulle vi ikke prøve at danne en modstandsgruppe?” Det var han vældig med på, og så kommer det svære. Hvem vil vi have med af vores kammerater? Ikke fordi der var nogen af dem, der var tysksindede, men man havde meget forskellige syn på modstandsbevægelsen fra seminariets side. Vi havde en fremragende litteraturlærer, som i den grad advarede mod at gå ind i modstandsbevægelsen.

Man skulle holde modstanden mod tyskerne, men man skulle ikke lave sådan noget militær-noget. Det synspunkt delte os, og vi måtte tænke igennem, hvem vi ville have med i gruppen.

Og hvordan fik vi kontakt til modstandsbevægelsen? Der var én i 4. klasse (på seminariet red.), som vi havde på fornemmelsen var med. Så sagde jeg til ham: ”Vi er nogen i klassen, som gerne vil starte en gruppe.” ” Nå,” sagde han forundret. Nogle dage efter blev jeg pludselig passet op af en ung mand, som sagde, at han har hørt, at vi gerne ville starte en modstandsgruppe: ”Jeg vil kontakte dig om, hvordan I får våben,” sagde han.

”

*Men som ung tænkte jeg slet ikke på
de mulige konsekvenser. Det ville jeg
have gjort som voksen.*

*Hvis det var blevet opdaget, havde
tyskerne sandsynligvis sprængt huset
i luften.*

Jeg blev kontaktet af en, jeg ikke kendte, og som ikke gik på seminariet. Han sagde, at vi skulle komme to mænd og hente våbnene. De ville ligge i en grøft et bestemt sted. Der ville stå nogen og passe på dem og udlevere dem til os. Vi bestemte os for, hvem af os, der skulle gøre det. Vi hentede våbnene og placerede dem først i skunken på mit værelse, men vi måtte have et bedre skjulested. Det fandt vi i Gammel Haderslev Kirke.

Da vi fornemmede, at nu kom befrielsen snart, skulle vi have våbnene flyttet igen. Vi skulle have våbnene ud på mit værelse igen. Der skulle de ligge, så vi hurtig kunne komme til dem i det øjeblik, vi skulle bruge dem.

Jeg havde egentlig, synes jeg selv, tjek på, hvad der skete med krigen og andre ting. Men det var ikke gået op for mig, at vi valgte den 9. april om aftenen, til at flytte våbnene. Det var ikke nogen god dato. Tyskerne var særlig opmærksomme på risikoen for ballade og demonstrationer på årsdagen for besættelsen.

Vi gik på gaden med våbnene under frakkerne og ser pludselig en tysk militærpolitipatrulje foran os. Af alder var de bedsteforældre til os. Og jeg tænkte, at nu skal vi lade fuldstændig som ingenting. "Vi går videre," sagde jeg. "Vi går forbi dem."

Så begyndte vi at diskutere noget, vi havde haft på seminariet, meget, meget ivrigt. De der gamle bedsteforældre har nok tænkt, hvor er det sødt, at de unge mennesker, går der og diskuterer litteratur. De standsede os slet ikke. Der var jeg sekunder fra døden.

Som ung tænker man; "hov, det gik jo godt." Man har ingen mareridt om det bagefter.

Jeg boede hos en ung familie med et lille barn. De så ikke noget, men bagefter blev de klar over, at der har boet en frihedskæmper. Men som ung tænkte jeg slet ikke på de mulige konsekvenser. Det ville jeg have gjort som voksen. Hvis det var blevet opdaget, havde tyskerne sandsynligvis sprængt huset i luften. Ungdommelig kådhed.

Foto: Sophie Voisin

Der findes ingen helte

Man regnede med, at våbnene skulle bruges ved befrielsen, hvor man skulle kæmpe mod tyskerne. Vi gik ud i skoven og øvede os i at bruge dem. Men vi var håbløse som soldater. Kun Herluf, min kammerat, havde været inde som soldat. Derfor var vi nærmest symbolske i vores gruppe. Var vi kommet i kamp mod tyskerne, var det gået ganske rædsomt.

Da befrielsen kom, skulle vi gå ud og holde vagt ved vandværket, så der ikke kom nazister ud og ødelagde det. Vi gik derud med våben og armbind på. Folk stod i gaderne og ventede på, at englænderne kom. Da de så vores armbind, klappede de. Det var en lidt ubehagelig fornemmelse.

Efter befrielsen kom der nogle danske soldater og spurgte, om vi ville være soldater. Jeg sagde: "Nej, det vil jeg ikke," og afleverede mit våben. Nogle af de andre blev soldater og kom til Tyskland på bevogtningsopgaver. Det var en svær tid for dem, der ikke havde været med i modstandsbevægelsen. Jeg havde en kammerat, som græd oppe ved min svigermor, fordi han ikke var blevet spurgt, om han ville være med. Men vi vidste, at han havde den indstilling, at man ikke skulle gå ind i modstandsbevægelsen. Så går man ikke hen og spørger ham. Det var ikke rart.

Der er en risiko for, at vi, der har oplevet besættelsen, efter så mange år blander det man husker, sammen med det, man har hørt. Og efterhånden er der kommet én bestemt fortælling, og det er noget med helte og alt sådan noget. Og helte findes ikke. Man kan komme i den situation, hvor man er tvunget til, at skulle gøre et eller andet, og bagefter ser det ud som om, man er en helt. Man havde ikke noget valg. Det er meget vigtigt at sige.

Ventegrupper

Fra slutningen af 1943 blev der oprettet såkaldte ventegrupper. Det skete efter ordre fra den britiske sabotageorganisation SOE.

Ventegrupperne var en undergrundshær, der skulle bevæbnes og være klar til at assistere den allierede hær, hvis de skulle komme i kamp på dansk jord. Grupperne var organiseret i syv regioner, der hver var delt i mindre distrikter.

Da den tyske hær i Danmark overgav sig, før de allierede nåede grænsen, blev ventegrupperne oftest sat til bevogtningsopgaver, ligesom de tog del i interneringen af landssvigere. Det var dog ikke helt ufarligt. I løbet af befrielsesdagene udbrød der spredte kampe med tyskere eller tysksindede, der kun ville overgive sig til englændere. Disse kampe kostede flere modstandskæmpere livet.

Foto: Børge Andersen, Frihedskæmpere ved hovedkvarteret i Fredericia, maj 1945, Nationalmuseet, Danmark

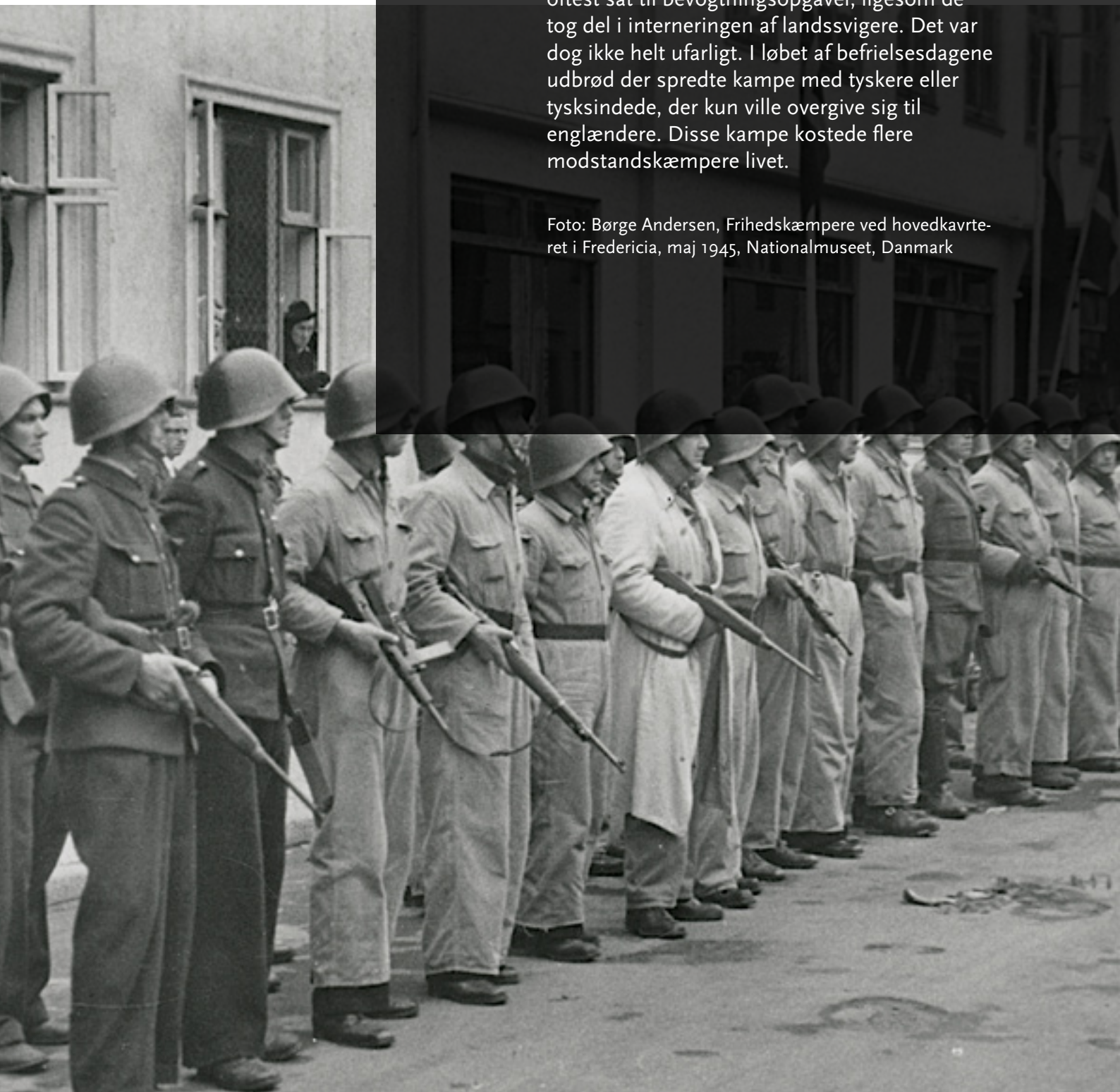

Foto: Kasper Heden Andersen

”Jeg blev nødt til at skyde.”

Interview og redigering: Liv Høybye

Den første sabotage var på Nordre Kirkegård. Der stod en mast på fire ben. Jeg lagde fire små bomber - en ved hvert ben. To havde været nok.

I 1944 kom jeg i kontakt med Verner Clausen, som beskæftigede sig med sprængstof. Han ringede og spurgte, om jeg havde lyst til at komme med på en lille udflugt. Vi skulle ud på et automobilværksted i udkanten af Aarhus, hvor jeg skulle lære at fremstille en rigtig bombe. Det var nær blevet af den barske vej. Det lærte jeg meget af.

På værkstedet skulle jeg ødelægge nogle tyske biler, som stod til reparation. Verner Clausen stod og kiggede på, mens jeg lavede en bombe. Det var ikke en stor bombe, den skulle bare ligge på motorblokken på en bil. Når man sprængte sådan noget, havde man en såkaldt blyant, som havde forskellige farver. Trykkede man på den ene ende, var der en syre, der udløstes, som begyndte at påvirke tråden indeni. Når tråden blev ætset over, gik bomben af. Der stod Verner Clausen og så på, at jeg lagde bomben på motorblokken og ville til at sætte blyanten ned. Så rettede han mig og sagde: "Det gør du ikke. Du kan risikere, at blyanten er noget billigt bras, der er hastigt produceret, og hvis den tråd går, og du har sat blyanten ned i bomben, så er det ikke sikkert, at du står der mere." Det var min første rigtige lære i sprængning.

Jeg var ikke nervøs. Det er man ikke i den alder. Det var lidt af en drengelig, hvor der var lidt mere alvor i. Jeg tænkte ikke over det på den måde og jeg gjorde mig aldrig klart, at blev jeg taget, var det med døden til følge. Så blev man skudt. Det har jeg ikke haft søvnløse nætter over.

"Dér var du sgu heldig, Poul"

Det her med søvnløse nætter – min kone vækkede mig i 1956, fordi jeg skreg. "Hvad er der galt?" spurgte hun. Jeg havde råbt: "Dér var du sgu heldig, Poul." Det handlede om dengang, vi havde været i slagsmål med tyskerne. Pouls frakkeærme var blevet gennemhullet af en kugle, og derfor have jeg sagt, at han var heldig. Det viste sig dog, at kuglen var gået igennem albuen. Så han mistede den halve arm, og det var jo ikke heldigt. Det var faktisk noget af det værste for mig, at jeg var kommet til at sige, at han var heldig den dag, når han nu mistede en arm. Det skete ved sabotagen på Hou Savværk den 1. marts 1945. Det var midt på dagen, fordi det skulle være et overraskelsesangreb. Om natten gik de vagt derinde.

”

*Jeg var ikke nervøs. Det er man
ikke i den alder.
Det var lidt af en drengelig.*

Jeg havde desværre en dum rolle den dag, synes jeg. Jeg stod ude i gården. Vi var seks eller syv mand derude, og jeg havde til opgave at jage alle arbejdere og kontorfolk ned i beskyttelsesrum. Jeg skulle være sikker på, at alle holdte sig dér. Mens jeg stod der, kom der en tysk soldat, bare en knejt, gående med en trillebør. Så stak jeg pistolen i ryggen på ham og bad ham få hænderne i vejret. Han begyndte at hyle op, og det var det værste, der kunne ske, fordi så alarmerede han alle. Mine kammerater var i færd med at lægge bomber på de forskellige maskinbænke. Jeg blev nødt til at skyde. Jeg kunne ikke bare lade ham hyle op og lade mine kammerater komme galt afsted. Mine kammerater blev alarmeret af skuddet.

Og pludselig ser jeg en tysk soldat, som står med en riffel. Jeg tænkte: "Så for fanden da," og jeg prøvede at skyde ham, men han stod med en riffel, der var betydelig bedre end min pistol. Heldigvis bankede en af mine kammerater sin maskinpistol gennem en rude og så skød han. Enten havde jeg ramt ham, eller også var det maskinpistolen, hvilket er mere sandsynligt. Der var i hvert fald to døde tyskere.

Vi kom derfra med bil. Den ene kørte Jesper, som var rådhusbetjent. Han var faktisk lidt for gammel til at deltage. Han havde en datter på 10 år. Det var ikke sådan nogle, der skulle være med. Jeg mener det sådan, at hvis vi andre blev skudt, ville det kun gå ud over os selv, men han havde kone og en datter. Det var noget helt andet. Jeg var på aktion med ham engang, hvor jeg tænkte, at det var helt forkert, at han deltog her. Der var engang, hvor jeg troede, at jeg ville få ondt af at have skudt en tysker. Men det var ham eller mig og især mine kammerater, som ikke vidste, at han ville alarmere de andre ved at råbe og skriges, som han gjorde. Derfor var det bedre, at de blev advaret af mit skud.

Da jeg blev 90 år, var der en af mine kammerater, der var med den dag. Han havde skrevet en tale, der hed, "Skuddet, der vækkede Danmark" om det. Han ville holde talen til festen, men han gav mig den privat, for det var ikke noget at snakke om til en fest, mente han. Det var et bittert minde.

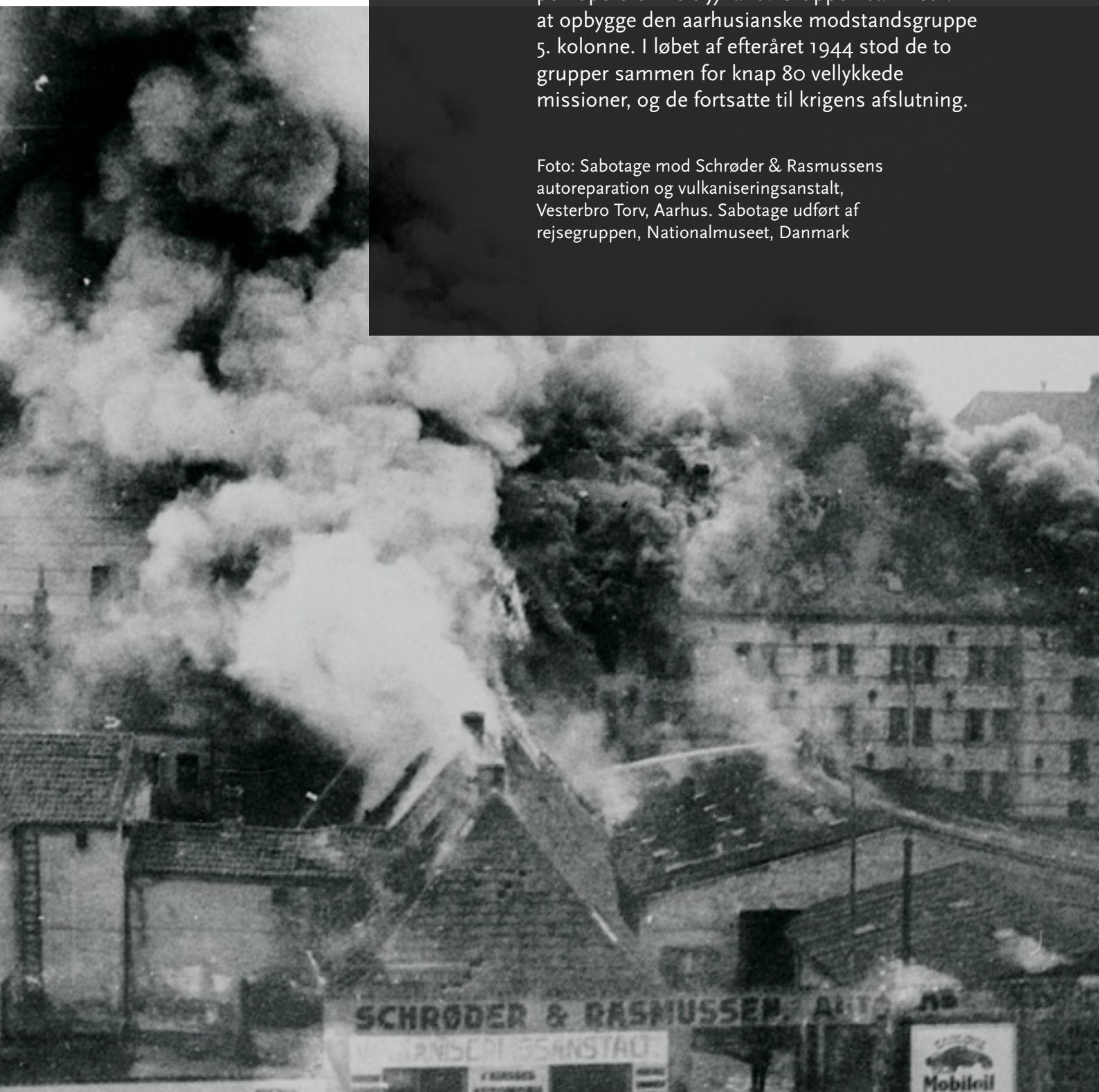

Den jyske rejsegruppe

I løbet af første halvdel af 1944 optrevlede Gestapo det meste af den aarhusianske modstandsbevægelse. I et forsøg på at genoplive modstanden i Aarhus og resten af Jylland blev den erfarne modstandsmand Jens Lillelund sat til at opbygge en ny gruppe, den jyske rejsegruppe. For at mindske risikoen for at blive afsløret skulle denne gruppe rejse rundt i Jylland.

Så snart en operation var gennemført, skulle gruppen forlade området. Dermed kunne gruppen operere i hele Jylland. Gruppen var med til at opbygge den aarhusianske modstandsgruppe 5. kolonne. I løbet af efteråret 1944 stod de to grupper sammen for knap 80 vellykkede missioner, og de fortsatte til krigens afslutning.

Foto: Sabotage mod Schrøder & Rasmussens autoreparation og vulkaniseringsanstalt, Vesterbro Torv, Aarhus. Sabotage udført af rejsegruppen, Nationalmuseet, Danmark

Skamfuld besættelse

Jeg husker, at jeg nærmest græd, da maskinerne kom ind over byen. Det var så tidligt på dagen, at jeg ikke var taget hjemmefra. Doktor Werner Best, som var rigsfuldmægtig, og som regerede landet senere, var sådan indstillet, at man skulle gøre danskerne mere tilpasse, fordi Danmark skulle være et spisekammer. Og den taktik lykkedes nok i nogen tid. De tyske soldater opførte sig i hvert fald pænt. De havde fået strenge ordrer. Der var ingen grund til at føre krig i endnu et land. Det var bedre at have et spisekammer. Det gik godt indtil sommeren 1943. Så kom folkestrejken. Der var strejke over hele landet. Før havde der ikke været megen modstand, for vi var åbenbart ikke gale nok til det endnu. Vi var lullet lidt i søvn af at blive behandlet ordentligt.

Jeg har følt mig så skamfuld, at vi var blevet indtaget nærmest uden modstand. Det var jeg flov over. Det var jeg virkelig dengang. Vi følte os skamfulde - især i forhold til Norge, hvor de gjorde noget. Så fik man rettet lidt op på det. Vi tog til genmæle, og jeg har hørt, at det fik os med i det gode selskab.

”Så har jeg ingen anden udvej end at skyde dig.”

Verner Clausen og Niels Kristian Madsen havde været i Aalborg hos manden, der hed Toldstrup, som var chef for nedkastning og sabotage. De talte med ham og havde fået til opgave at tage reservebetjenten Poul Lauritzen med til Aarhus. Han var meget ihærdig og planlagde meget sabotage og fik også gennemført meget. Bl.a. en aktion, hvor jeg måtte holde en mand op og sige til ham, at jeg måtte skyde ham, hvis ikke han gik ned i beskyttelsesrummet. Det var på en maskinfabrik i Aarhus, nabo til Oliefabrikken, hvor jeg arbejdede. Jeg holdt, som sagt, kontormanden op og sagde at han skulle gå ned i kælderen. ”Det vil jeg ikke,” sagde han. ”Jamen, så har jeg ikke anden udvej end at skyde dig,” sagde jeg. ”Vi kan ikke have dig til at ringe nogle steder hen.” Så gik han. Det mærkelige var, og det har jeg undret mig over lige siden, at jeg senere spillede tennis med ham. Og han genkendte mig ikke. Jeg har aldrig sagt det til ham - selvfølgelig ikke.

”

Vi var lullet lidt i søvn af at blive behandlet ordentligt. Jeg har følt mig så skamfuld, at vi var blevet indtaget nærmest uden modstand.

Denne sabotage foregik i en tid, hvor vi ikke havde al det sprængstof eller de antændelseslunter, som vi skulle bruge. Poul Lauritzen, som havde lavet bomberne, lavede derfor meget korte lunter. Da vi tændte dem, som vi havde aftalt, kom kranelene susende efter os. Det gik lidt for hurtigt. Der var ikke nogen af os, der kom noget til, men de to sprængninger fór efter os. Der var vi fantastisk heldige, at løsdelen ikke ramte os. Det havde været en bitter måde at komme til ende på. For egne bomber.

Folk som Verner Clausen og Niels Kristian Madsen lavede en masse aktioner. Jeg kan huske engang, hvor Verner havde været i Fredericia, hvor han var blevet arresteret af Gestapo og skulle afgive forklaring. Han havde et godt snakketøj, som fik ham på fri fod igen. Inden da var vi blevet underrettet om, at han var snuppet. Så vi blev spredt. Hvis man blev taget, havde man pligt til ikke at sige noget i 24 timer. Efter de 24 timer var det frit, for ingen kan holde til at blive pint og plaget. Tortureret. Man gik ud fra, at nyheden var spredt - nu var det farligt at være i bekendtskabskreds med ham. Så skulle man væk. Derfor skulle det gå hurtigt, når en mand blev taget.

De sidste aktioner

Sidst i krigen skulle vi skulle ned til Fredericia og ud til kysten ved Lillebælt, fordi tyskerne skulle bruge Lillebælt til gennemfart. De var ved at blive hårdt trængt hjemme og skulle have mandskab hjem fra Norge, og det skulle foregå gennem Lillebælt. Vi fik en ordre fra England på, at vi skulle tilintetgøre alle fyrtårne langs Lillebælt.

Jesper og jeg fik pakket hver vores store rygsæk med våben og sprængstoffer og mødtes med de andre i Fredericia. Vi skulle sprænge en post i Fredericia, som var bemanded, og for at folkene ikke skulle vide noget og nå at advare andre, blev det den første post, der blev sprængt.

Da den eksplosion gik, skulle de andre fyrtårne sprænges langt kysten. Ved et af dem, som vi skulle sprænge, stod en tank med 1000 liter gas. Vi klæbde sprængstof uden på gasbeholderen. En skildpadde, kaldte vi det. Jeg har aldrig set så meget lys på én gang. Hele landskabet blev oplyst. Det var flot. Jeg har aldrig set magen. Vi sprængte fem fyrtårne i alt. Jesper og jeg sprængte de tre. Vi sov i en høstak om natten, og efterfølgende gik vi ud på landevejen og tog en bil til Aarhus.

I dagene efter befrielsen var der blevet utrolig mange helte. Jeg kan huske, at jeg tænkte: "Fandeme nej, om jeg vil være med til det her. Hvor var de henne, da det gjaldt?" Niels og Erik havde det på samme måde. Jeg pakkede sammen og gik hjem. Efter den tid ville jeg ikke være med længere.

Jeg har aldrig rigtig fortalt om den tid. Engang kom det lidt frem, og så sagde mine børn: "Det har du da aldrig fortalt." For mig har det været en hel naturlig ting. Det skal vi glemme og ikke snakke om. "Det ville vi da gerne have hørt," sagde børnene. De var voksne, da de endelig hørte det. Det var ikke fordi, at jeg mente, det skulle skjules. Nej... Jeg syntes ikke, at det var ikke noget at fortælle børn, at jeg havde været med til at skyde nogen. Men i dag er de voksne. De er nærmest gamle. Det er udmærket, at det kommer frem.

Fotos: Tobias Kobborg

”Tyskeren stak ham i maven...

Interviewet og redigeret af Liv Høybye

...fordi hun blev kaldt feltmadras.” Vi var en familie med fem børn og ingen penge, så min mor gik ud og gjorde rent, selvom det var krigstid. Hun byttede alle vores rationeringsmærker for brugt tøj, som hun syede om til os. Vi var altid meget pæne i tøjet. Viborg er en militærby, så der var masser af soldater, både i kolonner og enkeltvis. Alle os unger var hunderædde for dem. Vi var sikre på, at de var de rene barylere alle sammen, selvom der selvfølgelig har været nogle ganske almindelige, unge mennesker imellem.

Når man bor i Viborg, bader man i Viborg Sø. Et slags udendørs badeanlæg. Der var langt derud, men vi rendte på vores små ben hele vejen. Det tog i hvert fald en halv time, men der var ingen, der havde bil dengang. Det værste, jeg husker, var dengang, da vi var derude alle søskende i nogle grimme badedragter, som min mor havde syet. Hun havde været så heldig at få fat i noget brunt uldgarn, og det strikkede hun dragter af. Vi var ikke særlig smarte, men sådan var det bare, og hvis vi ville ud og bade, måtte vi tage de dragter på. Der var ikke andet at få.

Mens alle os søskende lå derude i græsset, kom der en ung soldat og en pige og lagde sig. Det var jo sådan en, hvad er det man kaldte dem... En feltmadras. En af de unge mænd sprang op og råbte "feltmadras" efter hende. Ham, der råbte, lå tæt på os i nogle flotte badebukser. Pigen blev tosset og fortalte det til tyskeren, som fór lige op og hen til ham, der havde råbt og stak en kniv i maven på ham. Jeg husker det, som var det i går. Blod og vild panik på badestranden. Det var frygteligt.

Når nogle spørger, hvad jeg husker, så husker jeg ikke så meget, men jeg husker det her. At tyskeren stak ham i maven, fordi hun blev kaldt feltmadras. Men det var hun jo dengang. At det så var et kedeligt ord... Der var enten feltmadrasser, eller også var der gode piger. Der var ikke nogen gylden middelvej. Jeg husker det meget tydeligt. Nu er det så mange år siden, og alligevel ser jeg billederne så levende.

Ambulancen kom. Den var sort. Vi tog vores uldbadedragter af, tøj på og løb hjem, så hurtigt vi kunne. Vi kom forbi politistationen, som lå tæt på vores lejlighed. De kendte alle os unger fra vejen. "Kan I så skynde jer at komme hjem, der er lige blæst luftalarm, I må løbe noget hurtigere," sagde betjentene. "Men vi kan ikke løbe hurtigere," svarede vi. Det var meget dramatisk, men politiet hjalp os på vej.

”Alle sørgede for, at vi havde det godt.”

Vi klarede os fint igennem besættelsestiden. Min far og mor var meget økonomiske. Hun byttede rationeringsmærkerne privat. Hun kendte nogle med fint tøj, og så byttede hun sådan; ”Jeg har to kaffemærker – hvad kan jeg få for dem?”

Vi havde en kolonihave, og den dyrkede min far, så vi fik god, sund mad. Det kan godt være, at det ikke var store, fede bøffer, men det var god mad. Alle elskede min mor, så hun fik brød, der ikke var solgt fra bageren og det samme med slagteren. Alle sørgede for, at vi havde det godt. Det skyldtes, at min mor var sådan et usandsynligt elskeligt menneske. Vi manglede ikke noget. Jeg kan dog huske, at jeg havde fået syet en rød frakke, men der var ikke nok stof, så den fik ternede lommer. Det syntes jeg ikke var sjovt, men der var ikke noget at gøre. Vi skulle have tøj på kroppen.

Håret hang over stakittet

Jeg kan også huske befrielsen. Jeg skulle i skole, men det foregik et andet sted, fordi tyskerne ikke havde rømmet skolen endnu. Hele vejen, hvor vi gik, hang der hår på stakitter og gelændere. Det var fra pigerne, der var blevet kronraget i løbet af aftenen og natten. Så havde de hængt deres hår op. Vi fattede ikke noget, så vi spurgte vores lærerinde, hvad det var. Hun sagde, at det var alle feltmadrasserne, der havde fået deres betaling. Jeg kan se håret for mig endnu. Det var foregået i nattens mulm og mørke.

”

*...så husker jeg ikke så meget,
men jeg husker det her. At
tyskeren stak ham i maven, fordi
hun blev kaldt feltmadras.*

Tyskerpiger

Under besættelsen indledte op imod 50.000 danske kvinder et forhold til tyske soldater. Det gjorde de oftest uden noget politisk motiv og var mere drevet af kærlighed eller noget mere forbigående. Det var dog risikofyldt. Pigerne risikerede at blive angivet som "feltmadrasser" i den illegale presse eller sågar overfaldet og kronraget på åben gade. Dette skete allerede i 1940 og tog til i takt med den stigende modstand.

Værst blev det dog i befrielsesdagene i 1945. Her greb mange til selvtægt og straffede kvinderne med afklædning og afklipning af håret. Kvinderne skulle skammes ud. Mange kvinder og børn af tysk-danske forhold har været fulgt af denne skam lige siden.

Foto: Pige får klippet hår i Viborg, Nationalmuseet, Danmark

Foto: Mads Frost

I huset hos tyskerne

Interview: Niels Schmidt, redigering: Liv Høybye

Jeg fandt en kæreste i Skive. Han var kommis og fik arbejde i Aarhus. Han ville gerne have mig med, så han sendte bud til Skive, at nu havde han fundet en plads til mig. Det skulle være et vældig godt sted. Så jeg kunne godt komme ned og begynde i huset på Stadion Allé. Og så var de tyskere!

Jeg boede i kælderen til den store villa i tre etager sammen med kokkepigen. Manden og børnene var gode nok. De generede mig ikke. Han var ingeniør og var væk hver dag. Når han kom hjem, satte han hatten på hovedet af mig, og så skulle jeg tage hans frakke. Det var ikke ham, der var værst. Det var hende. Hun var en

rigtig rappenskralde. Hun skældte mig ud. Hele tiden. Der var ikke en ting jeg kunne gøre ordentligt. Min storebror var i Sønderjylland. Han var frihedskæmper og blev taget af tyskerne.

En dag, i huset på Stadion Allé, kom fruén ind og sagde: "Nå, det var da din bror, der blev taget, var det ikke?" Hun havde hørt det i radioen, som var tændt hele dagen. Hun sagde det på sådan en hånlig måde. Sådan talte hun altid til mig. Vi hedder Møjbæk i familien, og det er der ikke mange, der hedder. Så hun vidste, at det var min bror.

"De gamle blev simpelthen så ulykkelige."

Jeg er født i Thise i Salling. Ti skridt ned til Limfjorden. Det var godt at vokse op der. Jeg havde gode forældre og mange søskende. Vi var ni søskende. Min mor var moster til fire børn, der kom til efter deres far og mor døde. Begge to på én gang. De døde af noget sygdom, der var i Danmark dengang. Vi boede på en gård med 40 tønder land. Far havde en daglejer og jeg kan huske, at vi havde en ung pige, indtil vi andre blev så store, at vi kunne bruge hænderne.

Min forældre kendte bestyreren af De Gamles Hjem i Skive. Skive var den by, der lå nærmest os. Der var 30 kilometer. Bestyreren sendte bud til mine forældre, om ikke hun kunne låne en pige. Det sagde far ja til. Så kom jeg til Skive, hvor jeg arbejdede som stik-i-rend-pige på plejehjemmet.

Da krigen brød ud, sad vi i køkkenet på plejehjemmet og udenfor var en stor terrasse. Flyene fløj næsten ned på den terrasse. De smed løbesedler ud. Jeg var den yngste, så det var mig, der skulle hente dem. Vi læste dem op for de gamle, og jeg kan huske, at de gav sig til at græde. Jeg tænkte, at det var da ikke noget at græde for. Jeg var ikke mere end 18 år. De gamle var simpelthen så ulykkelige. Og det kunne jeg ikke rigtig forstå. Jeg vidste ikke, hvad det gik ud på.

Smittet med fnat af en tyskerpige

Da jeg havde været hos familien på Stadion Allé i 14 dage, kunne jeg godt se, at det ikke var noget for mig. Jeg fortalte fruén, at jeg ville gå til den 1. Hun, der ellers var så gal, så gal, blev lige pludselig sød. Hun sagde, at børnene var så glade for mig, og ville jeg ikke nok blive. Dum, som jeg var, blev jeg.

Der blev tit smidt mursten gennem vinterhavens vinduer. Fordi de var tyskere. Jeg blev der i to måneder, så gik det helt galt igen. Når drengen på 12 år tog gelænderet ned, sagde fruén, at det var min skyld. Og jeg skulle også tage ham op om natten og sende ham på toilettet. Han var lige ved at slå mig ihjel. Den arme dreng ville da ikke op om natten. "Nu rejser jeg altså," sagde jeg. Og kokkepigen rejste samme dag. Min onkel og faster boede i Carl Blochs Gade og de havde også sagt, at jeg skulle se at komme væk fra huset på Stadion Allé. Man skulle ikke arbejde for fjenden.

Kokkepigen og jeg flyttede ind på KFUK, som lå der, hvor Christiansgade går ud i Åboulevarden. Der var et træ og nogle bænke ude foran. Vi kunne holde øje med tyskerpigerne og de tyske soldater ude foran. Bestyreren på KFUK syntes, at det var noget grueligt noget. Nogle gange gik hun ned og spurgte, om der ikke var en af pigerne, der ville have noget arbejde. Jeg kan huske, at hun fik én samlet op, som skulle være i køkkenet og hjælpe med at vaske op. En dag så jeg, at denne pige brugte mit håndklæde. Det tænkte jeg bare ikke på, men så fik jeg fnat. Min læge sagde, at jeg ikke skulle op på sygehuset, for der lå alle tyskerpigerne. Hende, der smittede mig, skulle bare væk. Hun kom formentlig op på sygehuset. Min veninde smurte mig ind i noget, der lignede grøn sæbe. Det lugtede grimt.

Arbejde under besættelsen

Under besættelsens første år var arbejdsløsheden stor. Flere virksomheder måtte lukke, fordi de ikke kunne importere de nødvendige ressourcer eller blev ramt af de manglende eksportmuligheder. Allerede i 1939 blev Landsforeningen for Arbejdsløshedens Bekæmpelse stiftet. Den stod blandt andet for såkaldte "spilindsamlinger", hvor arbejdsløse fik løn for at indsamle forskellige rester, der kunne genbruges. Andre arbejdsløse følte sig nødsaget eller presset til at finde arbejde i Tyskland eller ved opbygningen af Atlantvolden langs den jyske vestkyst.

Med tiden betød manglen på varer, at der kom nye arbejdspladser til i Danmark. Der var brug for folk til at opgrave brunkul og tørv til brændsel. Der skulle også produceres erstatningsprodukter af forskellig slags. For kvinderne var husholdningen stadig den primære beskæftigelse. Særligt mange unge kvinder arbejdede som husassistenter, mens tre ud af fire gifte kvinder var hjemmegående.

Foto: Arbejdsløse i kø,
Nationalmuseet, Danmark

Foto: Sarah Juncker

Den skjulte mejerist

Interview: Jonas Drejer Jensen, redigering: Liv Høybye.

Støvlerne gav genlyd i gaderne. Vi kunne høre en trampen gennem landsbyen. Det var tyske soldater i en stor flok. Min bror kom springende hjem fra sin plads hos læreren og sagde: "Æ tyskere har taget os – Æ tyskere har taget os." Sådan oplevede jeg den 9. april.

Jeg er født i Hald ved Højslev. Det er ni kilometer fra Skive. Vi havde ikke så meget med krigen at gøre derude på landet. Vi inviterede såmænd tyskerne hjem til en kop kaffe. Det var unge mænd, der var soldater.

De kunne ikke gøre for, at Hitler besatte landet. Vi syntes, at det var synd, at de var sendt i krig. Alle mennesker havde besøg af tyskerne. De blev indkvarteret rund omkring på gårdene.

Vi hørte, hvad der skete i København og Aarhus. Dér var gang i den. Tyskerne havde en udkigspost oppe på Bavnehøj, som vi kunne se derfra, hvor vi boede. Når englænderne kom flyvende, kunne de se, hvor de smed våben ned, fra den udkigspost. Vi kunne høre og se de store, sorte flyvemaskiner, der kom lige så stille ned. De slukkede lyset, smed våben ned og fløj op igen.

Min mor var i pengenød, for hun var alene med fire børn. Derfor lejede hun et værelse ud til en mejerist, som hver nat arbejdede på mejeriet. Det troede vi børn. Min mor vidste bedre. Det viste sig, da krigen holdt op, at han aldrig havde været mejerist. Han var politibetjent og var gået under jorden. Vi syntes, det var mærkeligt, at han skulle arbejde om natten. Der var han ude og samle våben op, som englænderne havde smidt ned.

”

*Derfor lejede hun et værelse ud til
en mejerist, som hver nat
arbejdede på mejeriet.
Det troede vi børn.
Min mor vidste bedre.*

Hvis tyskerne opdagede, at hun husede ham, kunne hun blive skudt på stedet. Mor lejede også to kælderrum ud. De var lukket og låst, og vi børn måtte overhovedet ikke komme i nærheden af de rum. Der var mørklægning for alle vinduer i kælderen. Vi måtte ikke få at vide hvorfor, vi ikke måtte komme ind. Det viste sig, at det var Rigsarkivet fra Viborg, der blev opbevaret i de rum. Rigsarkivet ville gemme deres ting et andet sted end i Viborg, så det ikke blev bombet.

Vi fik det først at vide efter krigen. Der kom en mand cyklende fra Rigsarkivet for at se til det. Senere fik han et værelse på alderdomshjemmet ikke langt fra os, og så kom han og så til arkivet hver dag. Han var også gået under jorden og gemt på alderdomshjemmet derude.

Vi var godt klar over, at befrielsen var blevet meddelt. Det sagde de i radioen. Hvad var det nu, de sagde... Det kan vi høre i Matador. Jeg var i huset hos et ældre ægtepar. Vi rendte ind til radioen og fik den tændt og hørte, at det var slut. Vi tog ind til Skive og op på torvet, hvor der var tusinder mennesker samlet med flag. Vi var så glade alle sammen. Pigerne, der havde været kærestere med tyske soldater, blev fanget. De holdte dem nede på jorden og klippede deres hår af. Fordi de havde været tyskerpiger. Det, synes jeg, var forfærdeligt.

Foto: Liv Høybye

Interneringen af politiet

19. september 1944 kl. 11 gik byernes luftvarslingssirener i gang. Det signalerede starten på "Aktion Möwe" (Operation Måge). Rundt omkring i Danmark omringede tyske soldater politistationerne og satte det danske politi ud af spil. Bag det lå besættelsesmagtens utilfredshed med det danske politis arbejde samt en frygt for, at politiet ville falde tyskerne i ryggen.

Omkring 2000 danske politifolk, frem for alt fra det bevæbnede ordenspoliti, blev interneret og sendt mod koncentrationslejrene Neuengamme og Buchenwald i Tyskland. Her døde flere af dem. Resten af politiet, heriblandt kriminalpolitiet, blev blot afskediget. En stor del af disse blev med tiden en del af modstandsbevægelsen, heriblandt illegale politigrupper.

Foto: Dansk politi atter i gaderne, Nationalmuseet, Danmark

Fotos: Liv Høybye

Under jorden på Tunø

Interview: Niels Schmidt, redigering: Liv Høybye

I krigens sidste tid var jeg i huset ved Erik Schmidt. Han var søn af Århus Stiftstidendes ejer. Når der gik (blev dræbt red.) en af tyskerne, så skulle der også gå en af danskerne. Det blev Eriks bror, Børge Schmidt, der blev dræbt. Han blev skudt i sengen ved siden af sin kone. Den nat kom Nina Schmidt ind på mit værelse og sagde: "Skynd dig at stå op, red din seng og gå ind og læg dig i soveværelset. Pas godt på børnene, for min mand og jeg tager hjemmefra. Broderen er blevet skudt."

Det var barskt. Den nat sov jeg ikke ret meget. Og hunden, de havde lige fået en schæferhund, var urolig hele natten. Senere fik jeg at vide, at det var fordi, der gik en vagt omkring huset. Da de havde hørt, at Børge Schmidt var blevet skudt, blev det arrangeret. Efter Børges begravelse, gik hele familien under jorden på Tunø, og jeg tog med for at passe børnene.

Befrielsen kom hurtigt efter, at Børge var blevet skudt, og da freden var kommet, ville Erik straks til Aarhus, men det fik han ikke lov til. De var bange for, at der fortsat var nogen efter ham. Jeg kan ikke huske, hvornår vi kom hjem igen, men der gik nogle dage.

Barneplejerske i Gentofte

Jeg er vokset op i Ejstrupholm. Det var en lille by dengang. Gården hed Østergaard. Da krigen kom, boede jeg i Gentofte, hvor jeg arbejdede på børnehjemmet Lykkesholm. Jeg tog min uddannelse som barneplejerske derovre. Der var et anvisningskontor i Aarhus for unge piger, og på den tid var det moderne at tage til København.

Det var spændende, og nu var vi jo tre piger, som alle fik plads derovre. Jeg fik plads på børnehjemmet. Jeg ønskede ikke at komme på børnehjem eller hospitalet, men jeg ville gerne have en uddannelse som barneplejerske. Teorien tog vi inde på Dronning Louises Hospital i København.

Jeg var på vej fra mit værelse, på den anden side af Gentofte Sø, og til børnehjemmet, da flyene kom. Der var en larm og forstyrrelse. På børnehjemmet blev der sagt, at vi ikke skulle tage hensyn til krigen. Vi havde mørklægning, men ellers mærkede vi ikke meget til det. Man vidste ikke rigtig, om man turde sætte børnene ud på terrassen, men det blev ordineret, at vi skulle lade dagen gå, som den plejede. Sådan var det.

På grund af besættelsen ville min mor gerne have, at jeg kom tilbage til Jylland. Jeg havde en ældre søster og en yngre søster derovre. Så jeg rejste tilbage. Vi var tre piger, der tog det nye, røde lyntog fra København. Det var mig, en af mine søstre, der arbejdede som stuepige, og en veninde, der var kokkepige.

Så arbejdede jeg først i Silkeborg og siden i Aarhus. Jeg arbejdede som barneplejerske i private hjem, og det var det, jeg ønskede mig. Da jeg blev forlovet, ville jeg gerne have lidt mere rutine i den daglige husholdning med madlavning. Derfor tog jeg plads som ung pige i huset ved familien Schmidt i Risskov.

Petergruppen

Fra begyndelsen af 1944 begyndte den tyske besættelsesmagt at bekæmpe den danske modstandskamp med modterror. Til dette oprettedes den såkaldte Petergruppe, der bestod af både tyskere og danske sympatisører. Fra februar 1944 til besættelsens afslutning udførte gruppen mere end 150 bombeattentater og 90 gengældelsesdrab, såkaldte clearingmord.

Bombeattentaterne var især rettet mod populære forlystelsessteder, men blandt andet pressen, butikker, virksomheder og persontog blev også ramt. Mordofrene kunne være udvalgt på baggrund af en udtalt eller mistænkt modstand mod besættelsesmagten eller blot deres position i samfundet.

Petergruppen begik sit sidste mord, på redaktør Børge Schmidt, 29. marts 1945, lidt over en måned før befrielsen.

Foto: Anders Christensen Svanhede, Rådhuset efter Schalburgtage 13.marts 1945, Aarhus Stadsarkiv

Krigens sidste stemmer
Fortællinger fra aarhusianske plejehjem

Aarhus 2018
1. oplag

SUNDHED & OMSORG
Aarhus Kommune

AARHUS
STADSARKIV